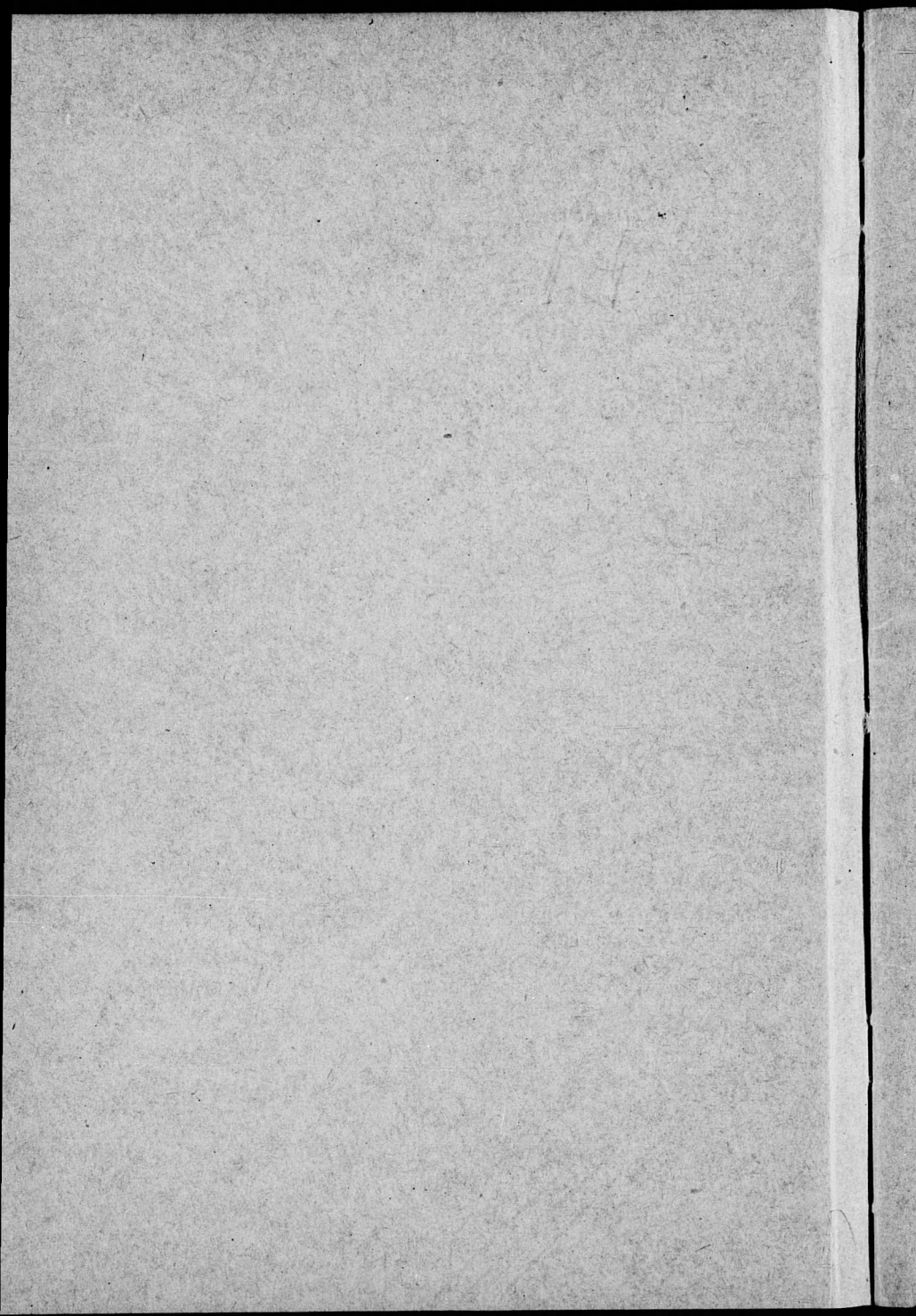
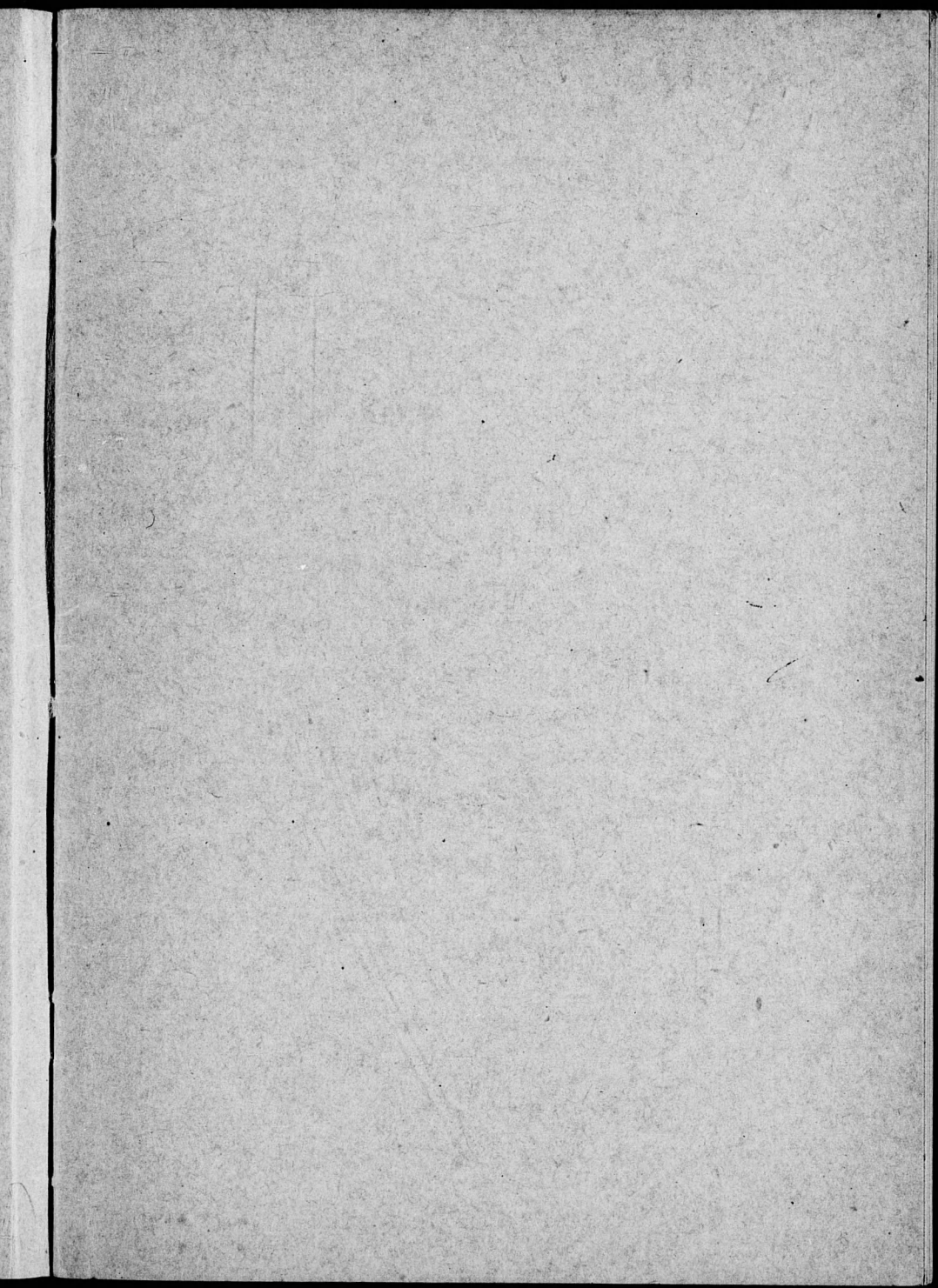

Vak 152

348

V. Zoosten
Weer A

inh 152

348

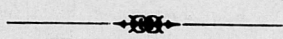
VIJF-EN-TWINTIG JAREN.

*V. Goosker
Weers*

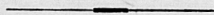
I. DA COSTA. Vak 152

348

VIJF-EN-TWINTIG JAREN.

EEN LIED IN 1840.

MET OPHELDERINGEN EN AANTEEKENINGEN

DOOR

A. H. M. RUYTEN.

— TWEEDE, VERMEERDERDE DRUK. —

BIBL. CONV.
O. F. M.
WIJCHENS

N. ALBERTS, te KERKRADE.

Drukker en Uitgever.

* * *

Eensdeels de gunstige beoordeeling, die het onderhavige werkje bij zijn verschijnen in 1895 mocht ten deel vallen, anderdeels, naar ik mij vlei, de herleving van den zin voor krachtige, degelijke, ware Poëzie, heeft in twee jaren tijds een nieuwe oplage dezer uitgave van Da Costa's meesterwerk noodzakelijk gemaakt.

Stemt de eerste tot dankbaarheid en voldoening, de tweede geeft stof tot vreugde en hoop.

Na de korte, geruchtmakende periode, waarin de Kunst — niet het minst de letterkundige — roeping en weg scheen bijster te zijn, kon de terugwerking trouwens niet uitblijven. Moge zij krachtig blijken en duurzaam!

Met eenige bijvoegingen op literarisch en historisch gebied heb ik gemeënd, de «Aanteekeningen» vollediger te moeten maken.

R.

VOORREDE. *)

»Men heeft verlangd de eenigszins samenhangende reeks mijner verzen van lateren leeftijd over onderwerpen van maatschappelijk, vaderlandsch, christelijk belang in een enkelen bundel" (*Politieke Poëzy*. 1854.) »verzameld, opnieuw het licht te doen zien. Volgaarne heb ik daartoe mijne medewerking verleend, ook door het toelichten, bij wijze van aantekeningen of inleiding, zoowel van de algemeene strekking als van plaatsen of détails in deze Dichtstukken, die om wèl verstaan te worden, een enkele historische herinnering hier en daar schenen te behoeven. En inderdaad! gelijk deze verzen, onder den indruk achtereenvolgens van den dag geschreven, op allerlei gebeurtenissen van meer of min voorbijgaanden aard zinspeelden, zoo behoefden zij dergelijke ophelderingen des te meer in eenen tijd als de onze met nieuwe verschijnselen, als ware het, steeds overstelpend en overstelpt.

»Reeds zijn verre achter ons de dagen, waarin de val der Orleansche tusschenregeering, de herleving van een Napoleonisch Keizerrijk onder de toekomstigheden behoorden; — de dagen, waarin Rome's Paus als een Opperhoofd van vrijzinnigen bezongen, of van Lamartine als van eene Mogendheid gesproken werd; — die kritische dagen van 1847 en 1848, in wier wederop hunne beurt zoo snel vervangene tooneelen de horizon van 1830 spoorloos op meer dan één punt verdween. Bij altijd dezelfde overspanning in rustloozen stoflijken en verstandelijken vooruitgang, — bij altijd dezelfde spanning eener verwachting van telkens nabij schijnende en dan wederom achterwaarts wijkende uitkomsten, — bij altijd denzelfden onrustvollen vrede en onophoudelijk dreigenden volken- en burgerkrijg, — bij altijd denzelfden kamp tusschen Omkeering en Behoud, (waar-

*) Met deze Voorrede gaf Da Costa in 1854 zijn bundel *Politieke Poëzy*, die met „Vijf en twintig Jaren" opent, in het licht.

tusschenin telkens het Woord van God zijn getuigenis tegen beider verkeerden grondslag inbrengt!) zijn vooral op dit oogeblik weder nieuwe bewegingen en verwickelingen aan de orde van den dag: Het brandpunt verplaatst naar de grenzen van Azië en Europa; Frankrijk en Engeland de Dardanellen doorgevaren; het Turksche zwaard (niettegenstaande het bij den Mohammedaan sedert lang als noodlottig gevreesd 1853) tegen Rusland uit de scheede getrokken; alle stoflijke zoowel als geestelijke, kerkelijke zoowel als politieke belangen betrokken in den gang en uitslag van dezen meer dan immer beteekenenden kamp!

»Zoo vermenigvuldigen, zoo versnellen tegelijk, zich de teekenen van onze wonderbare en gansch bijzondere eeuw. De Dichter, na ze met de tonen van zijn snarenspeel eenigen tijd bijgehouden en als begeleid te hebben, eindelijk buiten adem geraakt, werpt zich liever, als in zijnen mantel gewikkeld, in een hoek van het vaartuig neder waarin wij allen op de snel en fel bewogen wateren drijven, met den blik naar een kustlicht gericht, dat onbedriegelijk en zeker op een veilige haven wijst.

Dat kustlicht! het werd ons door geen feilbare menschelijke hand ontstoken in het Woord van God, waarvan profetie en historie de groote licht- en levenselementen zijn. Spoedig weggespoeld met de eb der tijden mogen ook de treffendste toestanden, de belangrijkste wereldgebeurtenissen zijn, — het laatste einde van al dit eindige, ook met betrekking tot onze voor hooge heerlijkheid bestemde aarde, is voorzeggd. Op dat einde telkens gewezen te hebben zal, ik weet het, wel altijd een der groote aanklachten (zoo niet redenen van ignoreeren) tegen mijne dus geheetene politieke poëzie bij sommigen ook van zeer onderscheiden godsdienstige en staatkundige richting blijven; voor anderen, als voor mijzelf, ligt misschien juist hierin de ziel en eigenaardigheid van het verschijnsel op Christelijk dichterlijk gebied.

Over deze zelfde betiteling mijner gezamenlijke Tijdzangen met den naam van politiek vraag ik intusschen ten besluite dezer Voorrede nog even het woord. Ik zou om meer dan ééne reden de combinatie niet gekozen hebben. Nu zij eenmaal in zwang kwam en daár is, blijf ik niet alleen buiten verzet of protest, maar ben ik zelfs met eenig genoegen inschikkelijk voor eene benaming, die toch niet in allen deele zich aan eene onjuiste opvatting schuldig maakt. Daar is toch inderdaad (daargelaten elke toepassing op den inhoud dezes bundels) tusschen den blik des Staatsmans en dien des Dichters niet altijd een zoo essentieel verschil. In elk geval heeft ook de politiek hare dichterlijke zijde, en heeft van wederzijde voor den waren Staats-

man ook de poëzie in de beschouwing der tijden hare stem en beteekenis. Vooral mogen Staatsman en Dichter elkander ontmoeten in de inachtneming dier door Gods woord geopenbaarde toekomst, waaraan niet minder dan aan de waardeering van het verleden der geschiedenis het juiste inzicht in de behoefte van het tegenwoordige hangt. Bij alle miskenning en verguizing, in onzen tijd en in ons land, van ook dit element der Hoogste Waarheid, zal toch hier en daar nog wel ook onder onze landgenooten een woord ingang of weerklank vinden, dat dezer dagen in Duitschland door een vermaard Godgeleerde aan een niet min beroemden Staatsman (door Dr. Lücke aan den Ridder Bunsen) gericht werd: »Gerade zu einem wahren Staatsmanne gehört eine gewisse profetische Gabe, ein Hinausschauen in die Zukunft des Staates und der Kirche, ein prophetisches Erkenntniss der guten und bösen Mächte und Zeichen der Zukunft in der Gegenwart. Ist der Staatsmann, wie er doch sein soll, zugleich ein christlicher Mann, so steht er vor allem im Dienste des Reiches Christi und soll nach Gottes Wort Gegenwart und Zukunft verstehen und richten. Dies kann er aber nur wenn er die Gesetze, Ordnungen und Wege Gottes in der Geschichte aus der Schrift recht erkennt und sich auf die Prophetie des Evangeliums versteht. Gebe Gott, (dus spreekt nog ten slotte, uit zijn individueele opvatting der Apocalypse, de geleerde Deutsche Theoloog) dass alle Fürsten und Staatsmänner in diesem rechten Sinn und Verstand auf die apokalyptische Stimmen, Siegel, Posaunen und Zornschaalen des göttlichen Gerichtes in unserer Zeit hören und darnach sich und die Völker regieren, auf dass Staat und Kirche je länger je mehr sich zu jener Gottesstadt vom Himmel zusammenbauen, in welcher alle Völker im demselbigen Lichte wandeln, in welche die Könige der Erde ihre Herrlichkeit bringen, und in deren Thöre nicht eingeht ein Unreines und das da Greuel thut und Lügen.“

INHOUD EN STIJL.

VIJF EN TWINTIG JAREN is een bespiegelend geschieddicht met een lyrischen Voor- en Slotzang.

Geschieddicht, omdat Da Costa de hoofdgebeurtenissen van 1815—1840 tot onderwerp neemt.

Bespiegelend, omdat hij die gebeurtenissen beschouwt in hun wezen, hun oorzaken en hun gevolgen.

In alle erkent hij de leiding der Godheid.

Die gebeurtenissen zijn:

- I. De slag van Waterloo in 1815 V. 65—106.
- II. Het derde Eeuwfeest der Hervorming in 1817. V. 107—166.
- III. Het jaar 1820: algemeen streven naar volksregeringen, tengevolge waarvan de russische staatsraad Kotsebue, een beslist tegenstander, in 1819 vermoord was door Lodewijk Sand. V. 167—178.
- IV. Dood van Napoleon I op St. Helena, den 5 Mei 1821. V. 179—204.
- V. Het vierde Eeuwfeest van de uitvinding der boekdrukkunst, in 1823. V. 205—244.
- VI. Juli-revolutie in Frankrijk; splitsing der Nederlanden in Noord en Zuid; in 1830. V. 245—322.
- VII. Ontwikkeling van kunsten en wetenschappen; groote uitvindingen; eeuwgeest; maatschappelijke gisting; overwinning. 1830—1840. V. 323—424.
- VIII. De aanvaarding der regering door Willem II in 1840. Overbrenging der asch van Napoleon naar Parijs in 1840. Wat zal de toekomst brengen. V. 245—450.

In den heerlijken Voorzang, die als inleiding dient, spreekt de dichter van zijn langdurig stilzwijgen, van zijn eigen lotgevallen en die van zijn (israëlitischen) stam, en duidt zijn onderwerp aan; hij zal zingen een lied des tijds.

De slotzang is eene scripturistische hymne op het toekomstige Godsrijk.

Men houde in het oog, dat de „Vijf en twintig jaren” bestemd was om te worden VOORGEDRAGEN; eene omstandigheid, die niet kon nalaten, invloed uit te oefenen op den stijl. Het veelvuldig doorloopen der verzen (enjambement) is daaraan toe te schrijven.

Bij de uitgave zijner „Zangen uit verscheiden leeftijd” schreef Da Costa zelf daaromtrent in de voorrede:

„Ook waar de Dichter uit hoofde van de stof die hem ter harte gaat, uit hoofde van de schare tot welke hij zich richt, uit hoofde van den tijd waarin hij leeft, de meer vrije en populaire vormen van het prosa verkiest, keert hij als van zelve meer dan eens terug tot dien van rijm- en maatzang, alsof voor hem toch enkel daarin de fijnste en gevoeligste nuances van zijne gedachten zijn weêr te geven! Doch ook aan deze poëzy kleeft dan wederom iets van den prosavorm aan, — eene menging, die (zoo een oordeel, zelfs door vergelijking met eigene verzen, niet reeds eene aanmatiging is!) bij mij althands een meer rustig gevoel verwekt, dan vroegere meer bruischende misschien, maar ook minder bestemde voortbrengselen van mijn vroeger tijd. Tot deze menging in elk geval schijnen mij de meeste latere verzen (sedert 1830) van dezen tegenwoordigen Bundel te behooren, in het bijzonder de Vijf en twintig Jaren, waarin ik voor het eerst die wijziging, na een vrij lange pause in mijn dichterlijke loopbaan, recht duidelijk onderscheidde bij mij-zelfen.”

De lezers van Da Costa's meesterwerken in 't algemeen, van de „Vijf en twintig Jaren” in 't bijzonder, zullen zich over die wijziging in den dichttrant geenszins beklagen. De zinsbouw wint er ontegenzeggelijk door in verscheidenheid en kracht.

En welk een kracht! Welk een verheffing! Wat een gloed!

Hoe gedrongen en sober, hoe los en rijk tevens is de taal dier mannelijke poëzie!

Die alexandrijnen galmen als waren ze gegoten uit metaal!

J. P. Hasebroek, de uitgever van „Da Costa's komplette Dichtwerken” zegt dienaangaande:

„De aanhef der onderscheiden afdeelingen (van de Vijf en twintig Jaren) doet aan den stijl der kroniek denken. Maar welhaast verandert de toon, de kroniek wordt historie, door een dichtelijke pen in korte, krachtige trekken beschreven, of liever als in een missale der middeleeuwen in beelden met goud en kleuren gemaald. Straks gaat de historie over in poëzie, het kleine epos wordt lierzang, een lierzang, die zich soms tot de verhevenste vlucht

verheft, en dan ook eindigt in een hymne, waarin de pracht en de kracht der Da Costiaansche dictie zich in al hare stoutheid en verheffig vertoont."

Cd. Busken Huet erkent ook, „dat nooit iemand onder ons in zoodanige mate de kunst verstond, om den metalen historiestijl van Hooft te smelten en vloeibaar te maken in den kroes van Vondels lyriek."

„In het Lied van 1840 — zegt Jan ten Brink — is de geheele Da Costa — de Da Costa van den Slag bij Nieuwpoort. Hij treedt opnieuw als bestraffer van den geest der eeuw op — hij daagt dien geest voor zijn rechterstoel, en geeselt naar hartelust met zijn Hebreuwsche tuchtroede, terwijl hij onwillekeurig aan dienzelfden geest de heerlijkste en dichterlijkste hulde brengt in de regelen aan de wonderen der „stoomkrachtvaart" gewijd."

De VOORZANG is strofisch ingedeeld, en geschreven in viervoetige anapaesten.

De SLOTHYME bestaat uit tienregelige strofen van viervoetige jamben, behalve de laatste strofe van twaalf versregels, die gegoten schijnt in den vorm der dithyrambe.

Het herleven der Muze van den „Oosterling, Hollander, Christen," Da Costa, in 1840, herdenkt Potgieter nog in 1860, als hij den pas overleden Dichter in zijn ROUWZANG toezingt:

„O morgen, waarop ons de wellust gebeurde,
getuige te zijn van 't herrijzen dier zon,
die langzaam den sluier der neevlen niet scheurde,
wat wist zij van worstling? die rees en vercon!
O morgen, de roemrijkste stonde zijns levens!
de lof is te lauw voor zoo godlijk een gloed;
de roemrijkste zege onzer zanggodin tevens,
wees, heerlijke erinn'ring! wees driewerf gegroet!
Hij zingt en niet enkel de bloem van die dagen,
de kunst en de kennis vergaderd in koor*)
voelt nauwelijks zich weér op die golven gedragen,
of ze is bij 't melodische voorspel reeds oor;
hij zingt in de heilige hal der historie,
omringd van de helden der zeventiende eeuw,
en schitterender gloort dier onsterflijken glorie,
te land en te water verrijst weér de leeuw!

*) Potgieter doelt hier op de leilen van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, maar Da Costa (in 1839- tot 1851- lid der Vereeniging geworden) dit Dichtstuk, en later zijn „Aan Nederland in 1844" en „1648 en 1848" voordroeg. Van het Instituut, waarmede hij hoog ophad, bekleedde hij tweemaal, in 1842 en 1844, den voorzittersstoel.

„Het Lied van 't Jaar veertig!” — mocht over 't gebeente
 een adem de dooden bezielende ooit gaan,
 dan luistert die goede, die groote gemeente,
 dan hoort hem de Vader des Vaderlands aan!”

Het jaar 1840 mag in de geschiedenis onzer negentiende-eeuw-
 sche letterkunde als een jaar van uitnemende vruchtbaarheid worden
 aangeteekend. Daarin verschenen:

DE GIAOUR, FRAGMENT EENER TURSCHE VERTELLING, waar-
 mede J. J. L. ten Kate de lange en honte rij zijner meesterlijke
 vertalingen van vreemde dichters opende.

De tweede druk der CAMERA OBSCURA van Hildebrand, (de
 eerste was in '39 verschenen).

HET HUIS LAUERNESSE door A. L. G. Toussaint, later Mevr.
 Bosboom-Toussaint.

WAARHEID EN DROOMEN van Jonathan.

LOTGEVALLEN VAN FERDINAND HUYCK door Jacob van Lennep.

En, met volkomen aanspraak op eene eerste plaats, Da Costa's
 overheerlijk Lied van „Vijf en twintig jaren.”

Vijf en twintig Jaren.

EEN LIED IN 1840.

VOORZANG.

- 1 Kan het zijn dat de lier, die sinds lang niet meer ruischte,
die sinds lang tot geen harten in dichtmuziek sprak,
weer op eens van verrukking en hemellust bruiste
en in stroomende galmen het stilzwijgen brak?
- 5 Kan het zijn dat een ader, verstikt en vergeten,
schoon eens mede van jeugdige zangtonen vol,
thans opnieuw, door een stout maar gelukkig vermeten,
in den zandgrond geraakt, weder uitschoot en zwol?
- 10 't. Mochte zijn, dat een winter voorbij waar gevaren
en haar ijs bij de stralen der lentezon smolt;
dat — een reeks van onvruchtbaar vervlotene jaren
door één oogst voor het minst al die dorheid vergold!

V. 1. Na de terecht hooggeroemde hymne „God met ons”, in 1826, had Da Costa hoofdzakelijk met polemisch-theologische prozaschriften zich verledigd. Niettemin dagteekenen uit die periode van dichterlijke „rust” zijn Paasch-, Pinkster-, Kerst- en Nieuwjaars-intreëzangen, benevens verschillende gelegenheidsdichten.

Hoe keurig doet de dichter het onderscheid uitkomen tusschen citer (v. 58), harp (v. 18) en lier in dit vers! De eerste dichtklanken ontkomt hij aan de citer; op mannelijken leeftijd bespeelt hij de lier; de harp is het zinnebeeld der Dichtkunst, het edelste snaarinstrument.

V. 5. Ader = de ader der poëzie, la veine poétique.

V. 10. Haar ijs = het ijs der ader.

Bij de stralen = door de stralen. Zoo ook v. 123: verworpen bij zichzelf. Dat gebruik van bij is nog over in sommige uitdrukkingen als: bij monde, bij de gratie Gods enz.

V. 11, 12. De zin is verwarren. De bedoeling is: één oogst vergold de dorheid der onvruchtbare jaren. Oogst moest onderw. zijn.

- Neen! de mensch mag zijn lente geen tweede maal smaken:
 op zijn winter volgt nooit weer herleving en groei! —
 15 dan alleen als dit stof eens zijn dooden zal slaken
 voor een eeuwige zon, voor een eindloozen bloei!

- Evenwel heeft wellicht onze Dichtkunst haar tijden.
 O! De harp van mijn stam heeft de wissling gekend
 van gejuich en geklag, van verheffing en lijden,
 20 van bevrijding en lange — verdorrende ellend.

Heeft ze in glansrijker eeuw niet de hymnen doen rijzen,
 waar de Dochter van Sion bij opsprong in lof?
 waar nog heden de volken haar Koning in prijzen,
 schoon Jeruzalems kroon ligt gedoken in 't stot?

- 25 En Jeruzalem viel! en, Euphraat! aan uw boorden
 hing het speeltuig ontsnaard in de wilgen verward! —
 Werd van daar ook nog niet in vermogende akkoorden
 profetie en vertroosting gebracht aan het hart?

V. 15. *Namelijk bij de verrijzenis des vleesches, als de dooden zullen opstaan uit het graf; als het stof (de aarde) zijn dooden zal vrijlaten; als de zon der eeuwigheid zal opgaan.*

V. 18. *Mijn stam. Men weet, dat Da Costa van israëlitische afkomst was, en zelf eerst door Bilderdijs toedoen Christen werd*

V. 20. *Ellend. Hier in de oorspronkelijke beteekenis te verstaan. Ellende = ballingschap. Afgeleid van el (waarvan elders) en land.*

V. 21 vlgd. *De eeuw van koning David is hier bedoeld, wiens harpgesangen (psalmen) de Dochter Sions (= Jerusaleem) jubelend zong en die nog ter eere van den Koning der koningen in onze kerken gezongen worden. Haar is hier bezittel. vnv.*

V. 25. *Euphraat, Babylon's stroom. Zinspeling op het heerlijke bijbelsche klaaglied: „Super flumina Babylonis”, door Da Costa geparafraseerd:*

Aan Babels wateren gezeten,

Denk ik aan Sion, en verteer. enz.

Men denke aan de Babylonische gevangenschap der Joden, de lange (70-jarige) verdorrende ellend van V. 20.

V. 26. *De harpen waren door den tijd ontsnaard; zij hingen onbeoefend in de takken der wilgen. „Quomodo cantabimus cantica nostra in terra aliena?”*

V. 27, 28. *De profeten, die den Israëlieten vertroosting brachten door de voorspelling van het einde der Babylonische ballingschap, waren Jeremias, Abdias en Habacuc.*

- En nog later zong Juda, daar 't, balling, zijn staf voert,
 30 of het waar met een zweem van den vroegeren zwier,
 waar de Taag langs Lisbóa zijn goudkorrels afvoert,
 waar zich Cordua baadt in den Guadalquivir!

- Ja, ook daar nog deed Isrel zijn liederen stijgen,
 op zich huwende Westersche en Oostersche wijs..
 35 de Inquisitie daagt op, en de harptonen zwijgen,
 aan verstrooiende stormen geslingerd ten prijs!

Zoete boorden des Amstels! gij deedt ze herleven.

V. 29 vlgd. Volgens den Dichter zelf bestaat op het Spaansche schier-eiland en onder de uitgewekenen van die landen (Spanje en Portugal) de overlevering, dat „een groot aantal Vorstelijke aan den Vorstenstam verwante geslachten uit Juda dadelijk of ten minste korten tijd na de verwoesting van den eersten Tempel in het land van Spanje zich hebben neêrgezet en voortgeplant en de kiemen dier groote bevolking gebracht, die onder het over den aardbodem verspreide Volk van Israël wederom als een op zich zelf staand geheel behoort te worden beschouwd.”

Deze overlevering, waarop de geheele strofe, voornamelijk V. 30 zinspeelt, maakt in hoofdzaak de stof uit van Da Costa's gedicht „De Tocht uit Babel”, en geeft de verklaring der volgende, daarin voorkomende dichtregelen:

Door woestenij en Oceanen
 zal ons Uw zegenende hand
 een wonderweg ter uitkomst banen,
 en tot een tweede Vaderland!

En verder t. a. p.:

Een hemelsche, onbevelekte glans
 gloeit aan den Westelijken trans,
 en spreidt zijn stralen over de aarde!
 Daar waar de zon haar loepbaan stuit,
 daar rijst een grond de golven uit,
 waar 's hemels gunst geen zegening aan spaarde.

Hier wordt de koninklijke staf,
 dien God u tot een erfgoed gaf
 met d'ouden roem herboren.

V. 30. Iets zwierigs ligt in den bouw en den klank van dit vers, met het stafrijm zweem en zwier.

V. 31. Goudkorrels (stofgoud) werden in de Taag gevonden.

V. 34. Zich huwende, een germanisme. Wel: zich paren. Zie 't zelfde gebruik van zich voor elkander V. 71: „zich ontmoeten”.

V. 35. De Spaansche Inquisitie, onderworpen aan het gezag van den Koning.

V. 37 vlgd. Verzen vol innig gevoel. Treffend is de plotselinge tegen-

Op den toon van uw Vondel, uws Bilderdijks stem
 ving de snaar weder aan van vervoering te beven,
 40 en des Jongelings greep had een oogenblik klem.

O! hij zong — uit de zucht, die nog leeft in zijn aadren,
 Schoon met mindere snelheid van dichterlijk bloed, —
 dan eens Dichtkunst en Min, dan eens 't lot zijner Vaadren,
 of het land, eens dien Vaadren zoo gul en zoo goed,

45 of, den strijd tegen afgoôn, uit d' Eeuwtrots gesproten,
 of, den lofzang den God aller heemlen ter eer; —
 en (de hand van dien God had mijn zielsoog ontsloten!)
 den Emmanuël, eindlijk, mijn Heiland en Heer!

Zweeg die lier voor altoos? — En indien zij herleefde,
 50 door de deining der Eeuw uit haar sluimring geschokt
 of omdat weer een Adem de snaar overzweefde,
 die heur zilveren tonen ten wederklank lokt,

wat dan nog zou zij zingen? wat voorwerp zich kiezen
 uit Verbeelding en — Waarheids onmetelijk veld,

stelling: de verstrooïende stormen, en het sprekende, teedere: Zoete boorden des Amstels!

V. 38. Niet op de stem maar op den toon, den harpeklank, van Vondel, doch aangemoedigd, aangespoord door Bilderdijks stem. Bilderdijk zette mij aan tot zingen in Vondels taal.

Aan Bilderdijk en Mr. D. J. van Lennep droeg hij, op achttienjarigen leeftijd, het door hem vertaalde dramatisch dichtstuk „de Perzen” van Aeschyles op.

V. 42. Men is geneigd uit te roepen: misplaatste nederigheid! vooral als men denkt aan verrukking en hemellust V. 3.

V. 43 vlgd. O. a. Lof der Dichtkunst, De Hollandsche Poëzy, De Gaaf der Poëzy. Aan Bilderdijk; Liefde, en verschillende gelegenheidsgedichten; Israël, Jericho, Israël en Nederland; Vrijheid, Geestelijke Wapenkrete; God met ons, Paaschzangen enz.

V. 47. Isaac Da Costa werd gedoopt door Ds. Egeling, den 20sten October 1822. Hij was toen 24 jaar.

V. 48. Emmanuël = God met ons.

V. 50. De deining der eeuw = de golving. Versta: de als golven bij stormweêr elkaar snel opvolgende schokkende gebeurtenissen.

V. 52. Zou de geest Gods, die zweeft, ook nog, over de deinende waten, mijn speeltuig hebben aangeraakt en er zilveren tonen uit lokken?

- 55 daar zich aandacht en geest in den maalstroom verliezen,
van wat telkens de dag aan zijn opvolger meldt?

Ziet! het vierde eener eeuw heeft zijn stonden doorvlogen,
sinds ik aanving mijn hand aan de citer te slaan! —

Weggevlotene jaren! herrijst voor mijne oogen!

- 60 o! geeft gij mij de stof voor mijn maatgezing aan!

Ja, een stof voor mijn verzen, een grond voor mijn voeten,
van waar verder mijn oog in het rond moge gaan,
om aan d'eindpaal der tijden een toekomst te ontmoeten,
die alleen van die tijden den loop leert verstaan!

- 65 't Zijn vijf en twintig jaar! — 't Kanon van Waterloo
bromt in mijne ooren nog, als toen de vlugge Boef,
met losgelaten toom van 't slagveld afgezonden,
door Hollands steden rende; en duizenden van monden
herhaalden wijd en zijd de ontzachelijke maar:
70 »'t Uur, dat der Volken lot beslissen moet! is daàr!
»De honderdduizenden ontmoetten zich en botsen.

V. 55. Terecht mocht Beets van Da Costa getuigen: „zijn geest nam een verterend aandeel in al wat onze tijden baren.”

Dit vers is eene dichtelijke uitdrukking voor: men zou bij dat alles het hoofd verliezen. Men zou de aandacht (de oplettendheid) verliezen, omdat de gebeurtenissen elkaar zoo snel opvolgen en dooreenwervelen als in een maalstroom, en den geest, omdat hij niet vermag ze rustig uit elkaar te houden en te beschouwen.

V. 59. Weggevlotene jaren. De dichter houdt het beeld aan, dat hij met deining der Eeuw heeft begonnen.

V. 61. Een grond voor mijn voeten. Hier is de geloofige Christen aan het woord. Hij wil, staande op een geloofig standpunt, met de oogen des Geloofs in 't ronde zien. God is de oorsprong van alles; naar God wil en moet alles weêr heen. Eens zal het Godsrijk komen aan het einde der tijden. Wie dat gelooft, weet ook, dat Gods Voorzienigheid de dingen dezer aarde leidt en den loop der tijden bestiert.

V. 69. Ontzachelijke maar = indrukwekkende tijding. Ontzachelijk, spelling van Da Costa voor ontzaglijk.

V. 71. Zie aant. bij v. 34.

Hoe juist schrijft de dichter ontmoetten in den onrolt, verl., botsen in den onvult, teg. tijd!

- »De Pruisen naadren en de Britten staan als rotsen.
 »Maar de Adelaar bezielt zijn benden, dol van moed.
 »Oranje leeft, maar op de velden stroomt zijn bloed!"
- 75 En straks: »Triumf! geeft lof den God der legerscharen!
 »Hij heeft des Drijvers arm, den moedwil der Barbaren
 »ten spot gemaakt, ontwricht. — Tot hiertoe, Aartstiran!
 »Uw kroon, uw staf, uw ster heeft uitgeschenen. Van
 »uw ban herademt de aard. Ja, de afgod is gevallen,
- 80 »o stad der weelde! stad des bloeds! Ontsluit uw wallen
 »ten tweeden male voor Euroop! Hergeef den roof,
 »o Babel! Voor de stem der wraakvermaning doof,
 »ontkwaamt ge een tweede maal die wraak; houd op te wroeten
 »in 's menschedoms ingewand (daar komt een tijd van boeten!)
- 85 »en 't zij weer vrede op een te lang geteisterde aard!"

- Het zij zoo! ja, de storm hebbe uitgewoed; het zwaard,
 verpoozingloos gezwaaid, ruste eindelijk in de scheede;
 en 't heilig Vorstenbond verzeegle 't! — Is het vrede,
 omdat de donder zweeg van 't moordverspreidend kruut?
- 90 Is de Oorlog, in zijn vaart, ook in zijn bron gestuit?

V. 72 vlgd. Het bericht luidt kort en bondig: de Engelschen houden stand, Blücher nadert, Napoleon bezielt zijne keurbende (La garde meurt etc.), de Prins van Oranje is gewond.

V. 76. Drijver en Aartstiran zijn liefheden aan 't adres van Napoleon. Barbaren heeten de benden, dol van moed.

V. 78. Heeft uitgeschenen. Het hulpw. in 't enkelv., omdat de gedachte is: de glans van uw kroon, van uw heerschersstaf, van uw gelukster heeft uitgeschenen.

V. 79. Ban = dwingelandij, jurisdictie. Zoo zegt Roemer Visscher: „Deze Landen zijn ghedeelt in Jurisdictiën, die wij een Ban noemen."

V. 80, 82. Stad der weelde, stad des bloeds (het Schrikbewind), Babel (stad der boosheid) = Parijs, dat reeds eenmaal zijn wallen had moeten ontsluiten voor de mogendheden bij de verbanning van Napoleon naar Elba.⁵¹ Hergeef den roof, de schatten, die uw afgod (Napoleon) uit alle deelen der aarde in u heeft samengebracht.

Wraakvermaning. Vglk. Isaias XIV (vertaling v. Jonckbloet):

Nabij is Babels tijd: de dag wordt niet verschoven,

Waarop de vlam zijn trotsche daken roost!

Nabij is 't uur, waarop Jehova

Erbarming schenkt aan Jacobs kroost!

Hoe dikwijls wordt Parijs nu nog het moderne Babylon genoemd!

V. 88. Heilig Vorstenbond, tusschen Alexander I van Rusland, Frederik Wilhelm van Pruisen en Frans I van Oostenrijk, den 16en Sept. 1815. Heilig genoemd, omdat de bondgenooten, in den val des

En viel de Omwentling in de macht der Dwangbezweerders?

g² Zij, met haar bloedig rot van orde- en rechtschoffeerders!

Zij, telg en moeder van onzaalge Tiranny,
ontvangen en gekweekt bij 't leugenlied van: VRIJ!

95 Neen! kroost van Adam! wacht niets anders dan vertooning
van vrijheid, orde of rust, totdat de Vredekonink
komt heerschen over de aard, in wien de hemel juicht,
en voor wien eenmaal al wat leeft de knieën buigt!

Neen! wacht, Euroop! geen heil van wapnen of verbonden!

100 *Wan* Uw moederschoot heeft nog den vuurberg niet verslonden,
wiens ingewand van 't zaad des opstands woelt en blaakt;
en, schoon het ook niet steeds de lavavloeden braakt,
zijn gisting toch verraaft in trilling, rook en steenen
die 't oprispt! — Zij de krijg der volkeren verdwenen;

105 de kiem werd niet gesmoord, maar kruipt en woelt in 't rond
en dreigt als tijdgeest meer, dan ze ooit als krijg bestond.

dwingelands Gods hand erkennend, verklaarden de voorschriften van den christelijken godsdienst tot richtsnoer hunner politiek te nemen. De meeste Staten sloten zich bij hen aan.

V. 91. Dwangbezweerders. Hebben zij, die den dwang bezwoeren = de tirannie (den tiran, Napoleon) breidelden, onschadelijk maakten, ook de (geest der) Omwenteling in hun macht?

V. 92. Zij = de omwenteling. Rot = bende, trawanten, handlangers. Orde- en rechtschoffeerders = verkrachters, schenders van orde en recht.

V. 93, 94. Twee fraaie verzen vol waarheid!

Leugenlied. Denk aan Da Costa's lied „Vrijheid”:

Om vrijheid schreeuwen die verwaten,
om vrijheid, bandloos als de orkaan,
die uit zijn kerkers losgelaten
een halve wereld doet vergaan!
Om vrijheid — van de hemelwetten!
Om vrijheid — de onschuld te verpletten
en wat hun driften weér durft biën!
Om vrijheid — koningen te moorden,
en smaad te werpen op Gods woorden,
en geen Jehova meer te ontzien!

V. 100. Vuurberg. „La Révolution française fut un volcan sans doute, mais un volcan de vérités”, zegt Lamartine.

Die vulkaan, zegt de dichter, heeft gewerkt, maar niet uitgewerkt; hij dreigt nog steeds. De omwenteling is niet gesmoord; integendeel, haar geest is overgegaan in de volkeren en sticht aldus meer kwaad dan de krijg.

- Het ZEVENTIENDE JAAR der eeuw! — Wat jubeltonen
doordaavren oud Germanje, en wakkren in haar zonen
herinneringen op, waar Rome tegen wrokt,
110 het Ongeloof voor staat, en Lauwheid-zelf van schokt?
Wat zingt men? welke daân? wat mannen? — Zijn het vorsten,
die tegen 't Vatikaan hun zwaard ontblooten dorsten?
Is 't Keizerlijke trots en Vorstlijk wangedrag,
ten tegenwicht beproefd van 't Pauselijk gezag?
115 Neen! Vierde Hendrik boog! de Hohenstaufen vielen!
en zelfs dat Koningswoord: »k Zal Babylon vernielen!»

V. 107. *Het 3e eeuwfeest der Hervorming. Hier is de Protestant aan het woord.*

V. 109. *Herinneringen, waar Rome tegen wrokt. „Da Costa's protestantismus tegen de Roomsche Kerk scheen toegenomen naarmate de liberalen hem minder rolstrekten weêrzin inboezemden. 't Is de waarheid, dat Bilderdijs hart bij zijn, te dier tijd, gansch ongewone kennis van middeleeuwsche toestanden, schier onafgebroken, „warm voor de Moederkerk heeft geslagen”; Bilderdijs monarchismus, ondersteund door zijne geschiedvorsching, deed hem den revolutionairen overgang bij de meerderheid der Nederlandsche geesten in de tweede helft der XVIe eeuw, veel ongunstiger beoordeelen dan Da Costa, onder voorlichting van Groen (die wel niets voor de ruimer bewegingen in Bilderdijs geschiedbeoordeeling gevoelen kon) het ooit vermocht. Da Costa was het beste hart van de wereld — ook de Katholiek, die hem gekend heeft en zijne vriendschap genoot, zonder hem op eenig punt te kunnen toegeven, moet het erkennen — maar dat neemt niet weg, dat hij gedaan heeft, wat hij vermocht om met eerlijke wapens de Kerk van Rome te bestrijden” (J. A. Alberdingk Thym).*

V. 110. *Het Ongeloof staat (verstomd) voor het feit, dat nog zooveel geloof gevonden wordt, en de onverschilligen schrikken in hun lauwheid ervan op.*

V. 113. *Dit vers vindt zijne verklaring in V. 115.*

V. 115. *Hierbij teekent Da Costa aan: „Kwalijk deed waarlijk de Protestant, als hij, soms allerlei bondgenootschappen tegen het Pausdom aangrijpende, zich meende te mogen scharen aan de zijde van het Vorstelijk wangedrag, als b. v. van eenen Keizer Hendrik IV van Duitschland, tegenover wien althans de ontzachelijke Hildebrand wel van zich-zelfen mocht getuigen, gerechtigheid lief gehad en ongerechtigheid gehaat te hebben. — Edeler en grooter waren ongetwijfeld de fiere Hohenstaufen. Doch wat was de strijd ook door dezen, en bepaaldelijk door Keizer Frederik den IIe tegen de Pausen gevoerd?”*

Men herinnere zich, hoe Vierde Hendrik boog voor Paus Gregorius VII te Canossa in 1077. De laatste Hohenstaun, Konradijn, werd te Napels onthoofd in 1268. Frederik II, van wien boven sprake, stierf in Apulië, 1250.

V. 116. *Dat koningswoord enz. Men wil dat Lodewijk XII van Frankrijk (1498—1515) tegen den krijgshaftigen Paus Julianus II een*

- verwoei, gelijk de stem van Kerkvergadering
 en menig Kerkvoogd in onvruchtbare klacht verging,
 met raad- op raadsdag, nauw gescherpt, of weer bezworen
 120 door d'eeuwenouden Staf. — Wat Almacht had verkoren,
 was zwakker werktuig! 't Was een boetling, arm en klein,
 een Monnik zonder glans van vaadren, als onrein
 verworpen bij zichzelf, — maar hijgend naar vergeving,
 naar waarheid, naar de kracht van Boven, naar herleving,
 125 naar zielsbevrijding uit der zonde nacht en hel!
 't Is Luther! — Worstelend in de engte van zijn cel,
 of zwerfend door de stad der Cesars, vraagt hij beide
 wat geen van beide heeft te geven! . . . En God zeide:
 »Daar zij licht!» en het licht verrees hem uit dat woord,
 130 op Erfurts kloosterstof heroverd! Ja, hij hoort
 als uit Gods eigen mond den Evangelie-zegen:
 »Geloof! — De zaligheid wordt door geen doen verkregen
 »van menschen. Ze is Gods werk. Gerechtigheid en heil.
 »voor schat noch wijsheid, voor geen boete of aflaat veil,
 135 »is gave van Zijn liefde aan zondaars. 't Eeuwig leven
 »(geloof in Christus en Zijn zoenbloed!) is gegeven.»

Dat woord werd leven in zijn ziel, wordt in zijn mond

munt liet slaan met het opschrift: Perdam nomen Babylonis (ik zal den naam van Babylon verdelgen).

V. 117. Kerkvergadering. De hier bedoelde is de onwettige kerkvergadering van Pisa, in ~~1511~~ 1512 gehouden door vele kardinalen, die aan Paus Gregorius XII ontrouw waren geworden en zich hadden aangesloten bij de kardinalen der tegenpartij.

V. 118. Onvruchtbare klacht, nl. over de heerschende misbruiken en de noodzakelijkheid van hervorming.

V. 120. Staf van Petrus.

V. 121 vlgd. De „gang naar het klooster is Luther's eerste gang naar den afgrond.” (Schaepman). Luther „wilde zich wel vernederen, vermorselen, in het stof werpen voor God, maar God moest hem geven de onaantastbare zekerheid der verlossing, die onder de stormelucht van hartstocht en zonde onwankelbaar staat.” (Idem).

Men leze de meesterlijke ontleding van Luther door Dr. Schaepman in „Roomsche Recht tegen Protestantsche verweer,” bl. 29—36.

V. 127. De stad der Cesars = Rome, waar Luther vertoefde in 1510.

V. 130. In 1505 was Luther in het Augustijnen-klooster te Erfurt getreden. „Nicht leicht mochte jemand weniger zu diesem Stande geeignet sein als eben er.” (Döllinger)

V. 132. Geloof! enz. Luther's stelregel: „Het geloof alleen, zonder de goede werken, rechtvaardigt den mensch.”

- een overwinnend zwaard.... Hervorming! 't was uw stond.
 De Monnik, in de kracht van 't Heil, hem aangebroken,
 140 heeft op den dag te Worms 't getuignis uitgesproken!
 Daar staat hij! ja, God hielp. Daar knielt hij, keer op keer!
 Onweders drijven af, en zegens plassen neer;
 gevaarten storten in, die de eeuwen reeds trotseerden,
 en waarheden staan op, die als in 't graf verteerden.
 145 In 't huis des Heeren is de Kandelaar geplaatst,
 en schittert van een licht, dat Rome-zelf weerkaatst.

- En thans! drie eeuwen, sinds, zijn in de zee der tijden
 verdwenen, — en gij deelt dien jubel, dat verblijden,
 o zonen eener eeuw, zoo rijk, zoo hoog verlicht?
 150 Neen, Luthers vrijheidszin was de uwe niet. Gij sticht
 een ander werk, en op een andren grond. De kennis,
 ontworteld aan 't geloof, werd trots, werd heiligschennis.
 Een andre geest stuwt thans de stoute raadren voort!
 't Is geen doorvorschen meer, maar richten van het Woord
 155 des Heeren, — God gedaagd ter vierschaar van de Rede, —

V. 140. *Dag te Worms. Door Keizer Karel V was in 1521 de Rijksdag te Worms samengerooten, die Luther en zijn aanhangers in den rijksban sloeg.*

V. 141. *Daar staat hij! ja, God hielp. De bekende woorden van Luther — teekent Da Costa aan — waarmede hij zijn verantwoording te Worms besloot: „Hier sta ik! ik kan niet anders! God helpe mij, Amen!” Hierover zegt Jansen (Gesch. d. Deutschen Volkes, II, bl. 167): het reeds in 1869 door Burckhardt geleverd bewijs, dat Luther dat hooggeroemde woord niet gesproken heeft, wordt bevestigd door Kuczinski in zijn authentiek bericht over Luther's optreden. Over nieuwe pogingen om dat woord te redden, zegt Mauvrenbrecher: „de ijver om dergelijke onbewezen anecdoten vast te houden, is alleen te verklaren door eene roerende gehechtheid aan traditiën, welke men heeft lief gekregen.” Conrad Peutinger schreef: aan het einde sprak hij (Luther) de woorden: „Gott kun mir zu Hilf.”*

V. 142 vlgd. *doelen op den tegenstand, dien de nieuwe leer ondervond, op de omverstorting van aloude instellingen, op de zegeningen (?) die zij aanbracht. Wat die neerplassende „zegens” betreft, hoore men den lutheraanschen prof. van Halle, Dr. Hinrichs, die toegeeft, dat „die Reformation überall, wo sie eindrang, Bürgerkrieg hervorgerufen hat”*

V. 145. *De Kandelaar = de nieuwe leer, het nieuwe licht, het zoo-genaamd primitief Christendom.*

V. 149. *Een verwijt aan de moderne Protestanten!*

V. 152, 153. *De Bijbel-critiek, meest afbrekend, neemt thans de plaats in van het geloof.*

V. 155. *God gedaagd enz. Het rationalisme beheerscht de wereld.*

- Zijn Waarheid, veil gesteld voor ingebeelden vrede
 of wijsheid uit het stof! 't Is Heidendeugd en kracht,
 gepredikt aan de ziel die naar vergeving smacht!
 't Is uit het Christendom den Christus weggenomen.
- 160 Is 't wonder, zoo een Eeuw, verzonken in haar droomen
 en grondslag en banier van 't grootsche werk vergat,
 en 't jonge Duitschland joelt waar eenmaal Luther bad?
 Maar 't overblijfsel leeft! Trots Wet- en Woordverkrachting
 daar is een toekomst voor t geloof! een heilverwachting
- 165 voor onze zuchtende aard! Daar is een Christuskerk,
 niet in de gunst des Tijds, maar in haar Heiland sterk.

- 't Jaar TWINTIG. — Onder de aard zijn schuddingen vernomen!
 De vuurberg rookt en ronkt, en dreigt weer uit te stroomen;
 de volken zijn opnieuw verbolgen; en de toorts
- 170 des oorlogs walmt van ver. De Constitutiekoores
 doorwandelt half Euroop, van Portugal en Spanje
 tot Napels en Piémont; — ja, 't moederlijk Germanje; —

*Wat de menschelijke Rede niet ratten kan, wordt vericorpen Wij zijn
 gedaald tot Heidendeugd en kracht, het moderne heidendom.*

V. 162. 't Jonge Duitschland joelt. enz Merk op de tegenstel-
 ling met oud-Germanje V. 108. Da Costa teekent hierbij aan: „Op
 den Wartburg, in 1521 en 1522 het Patmos van Luther, alwaar hij ook
 het nieuwe Testament in het Hoogduitsch overzette, — in 1817 de plaats,
 waar de beruchte samenkomst van Duitsehe jongelingen gehouden werd,
 uit wier midden Karel Sand is opgestaan.”

V. 167. Het algemeen streven naar volksregeeringen. Zie hiervoor:
 Inhoud

V. 168. De vuurberg rookt en ronkt. Vglk. V. 100. De zin is:
 „de vulkaan (der omwenteling) geeft teeken van werking, rook en onder-
 aardsch gedruisch”. Hij ronkt = slaapt hoorbaar, maar is niet ge-
 smoord en dreigt.

V. 169. Opnieuw verbolgen. Het antwoord op de vraag in v. 91.

V. 171. Constitutie-koores = hevige begeerte naar de constituties,
 grondwetten, waardoor het volk invloed krijgt op de regeering. Aanschou-
 welijk voorgesteld als een ziekte, die om zich heengrijpt en zich voortplant.
 Het geven. opheffen, weér geven en wijzigen der grondwet was in die ja-
 ren, vooral in de Zuid-Europeesche Staten, aan de orde van den dag.

V. 172. 't Moederlijk Germanje = het groote Duitschland, de
 moeder van zoovele kleine staatjes, die uit haar ontstaan zijn. Ja, in
 dat Germanje, zoo min revolutionair, zoo behoudsgezind, doet de Con-
 stitutiekoores haar intrede, wil de Dichter zeggen. De groothertog van
 Saksen-Weimar was de eerste, die een grondwet gaf; Pruisen eerst in 1823.

en Koningsbloed rookt weer in Frankrijk! — Alles wacht,
 of 't monster, pas getemd door Noordsche heldenkracht,
 175 den band ontspringen zal van legers en verdragen. —
 Tien jaren uitstel nog! De zon der Julidagen
 is aan den hemel nog niet opgegaan! — Maar ziet!
 een ander Godsgericht vertoont zich in 't verschiet.
 De Ster, voor veertig jaar uit Corsica verschenen,
 180 is in uw rotsen, Sint-Heleen! voor de aard verdwenen.

Gij waart een Morgenster, Napoleon! Uw blik
 straalde en de Omwentling en haar vijanden ten schriek!
 o! Eenmaal stondt Gij groot. Onsterfelijke glansen
 ontglommen bliksemend aan Uwer helden lansen!
 185 en Gij, bewelkomd door een glorie-dronken Volk,

V. 173. *Koningsbloed rookt weêr in Frankrijk! De hertog de Berry, vermoedelijke fransche troonopvolger, werd den 13n Februari 1820 te Parijs door Louvel vermoord.* *gij*

V. 174, 175. 't Monster (= de ~~revolutie~~ *gij*), pas getemd door Noordsche heldenkracht (= door de verbonden Mogendheden van Noord-Europa, vooral door Engeland) Vglk. v. 88.

V. 176. De zon der Julidagen. Zie v. 245.

2 V. 178. Een ander Godsgericht. Is de revolutie een straf Gods over het volk, de ballingschap en de roemlooze dood van Napoleon op de rotsen van het eenzame Sint Helena, was de straf Gods over den „Aarts-tiran.“ Nap. stierf den 5n Mei 1821. Hij was in 1768 te Ajaccio op Corsica geboren.

2 V. 181. Welk een heerlijke schets van den grooten Napoleon! Wat een gespierde taal! Welk een zeggingskracht! Wat metalen verzen!

Napoleon een Morgenster! Zeker, hij had een nieuwen dag gebracht en het aanschijn der aarde veranderd.

Doch in dat woord morgenster, als vertaling van Lucifer, legt Da Costa terens de beteekenis van opstandeling tegen God. De verklaring volgt in v. 198. — Hij is thuis in de boeken des Ouden Verbonds; vglk. Isaïas XIV:

Hoe zijt ge, o Flonkerstar! den hemel uitgevallen?

Gij, zoon van 't morgenrood en van den dageraad!

Hoe zijt gij neêrgestort, gij, die de volken allen

Deedt siddren voor den gloed, die straalde op uw gelaat!

V. 183. Eenmaal stondt Gij groot. Merk de kracht op der uitdrukking. Napoleon rijst voor onze oogen staande onbeweeglijk en onwrikbaar, als het beeld van den machthebber, den heerscher, van wien „des peuples sans nombre attendaient prosternés“ (naar de uitdrukking van V. Hugo) het hooge woord

2 V. 184. Bliksemend als schichten ter vernieling, doch welker glans den veldheer toebloek als zegepraal en onsterfelijke glorie.

- zweeft, Aadlaar, óver hen, — als op een donderwolk
 van rook, een zee van licht, den golvenden helmetten
 en borstkurassen uitgestraald en bajonetten,
 ter brijzeling geveld van wat ook weerstand bied',
 190 naar 't vast berekend punt, waar Gij de zege ziet!
 Ja, eenmaal stondt Gij dáár, een beeld van alvermogen!
 De koningen der aard omkringden U, en bogen.
 De wil van Frankrijk was Euroop de wet, Uw wil
 aan Frankrijk! Op Uw wenk vloog alles of stond stil. —
 195 Maar neen! Gij waart de man van God niet, Werelddwinger!
 Gij werdt het speeltuig van dat Lot, dat aan den vinger
 der hooge Godheid drijft, toen Ge in Uw hoogheid tradt,
 en een verdwaasd geslacht U als een God aanbad!
 Gij vielt! — Gij sterft! — De rij der Aartsveroveraren,

V. 186. *Adelaar.* Als boven den rook van kanonnen en geweren, boren den glans meer krijgshelden, zweeft gij, Napoleon, als de koninklijke adelaar de zon der zege in 't gezicht. — Herinner u de merkwaardige woorden tot de soldaten, na zijn terugkeer van Elba: „L'aigle, avec ses couleurs nationales, volera, de clocher en clocher, jusqu' aux tours de Notre-Dame!...”

V. 187. *Helmetten,* dicht. vorm voor helm. Kuras = pantser, harnas. (Van cuir, leder).

V. 190. Naar 't vast berekend punt. „De groote Veroveraar, voor wiens adelaars geheel Europa eerlang zou sidderen, had geleerd, dat de kunst des Veldheers gelegen is in de oplossing van dit strategisch vraagstuk: zoovele strijders mogelijk in eenen bepaalden tijd op een beslissend punt bij één te brengen”. (Bosscha).

V. 191. *Beeld van alvermogen,* verklaard in de drie volgende verzen. Vglk v. 483.

V. 196. *Gij werd het speeltuig enz.* Versta: gij, fatalist („le boulet qui me tuera n'est pas encore fondu”; „y a-t-il un homme assez aveugle pour ne pas voir que le Destin lui-même dirige mes opérations?”) die aan uw Noodlot hingt, gij dacht er niet aan, dat het noodlot bestuurd wordt door Gods vinger; die vinger liet u los, toen gij zelf u als een godheid liet aanbidden; en gij vielt. Vglk. hiermede Da Costa's „Napoleon”:

God riep Napoleon om 't Ondier te verdolgen,
 dat, zwellende van roof, en rood van Koningsbloed,
 met d' opgesperden muil Europa in ging zuigelgen
 daar 't machtloos nederviel voor 't Fransche helgebroed.

V. 199 vlgd. *De rij der Aartsveroveraren.* Da Costa citeert hierbij als aanteekening Isaías XIV: 3—2, waarvoor vglk. onze aanhaling bij v. 181. Zou de dichter misschien, bij 't schrijven dezer verzen, gedacht hebben aan Napoleon's gesprekken met zijn getrouwen op S. Helena? „Allez, mes amis, retournez en Europe, allez revoir vos familles;

- 200 die eenmaal, als Gij-zelf, des werelds geesels waren,
ontmoet U met dees taal in 't vale doodenrijk :
«o Zoon des dageraads! hoe werdt Gij ons gelijk!
«Gij vielt! — Rust eindlijk, rust in 't verre grafgesteente!
«zoo rusten mogelijk is zelfs aan uw koud gebeente.»
- 205 't JAAR DRIE EN TWINTIG rees. — 't Is feest in Haarlems wal.
De menigte vlood saam op 't schel trompetgeschal.
't Is wel haar tijd niet meer van blinkende tournooien,
waar duizend Edelen de heirbanier ontplooiën
voor Holland & Liebaart en den Henegouwschen Leeuw!
210 't Geldt echter hier een dag der bonte Middeleeuw.
Een man ('t was in den tijd, toen Beieren reeds taande
en 't stout Bourgondië den weg der grootheid baande)
een man, in Haarlems hout, sneed op den beukenstam

moi, je reverrai mes braves dans les Champs-Élysées. Oui, Kléber, Desaix, Bessières, Duroc, Ney, Murat, Masséna, Berthier, tous viendront à ma rencontre: en me voyant, ils deviendront tous fous d'enthousiasme et de gloire. Nous causerons de nos guerres avec les Scipion, les Annibal, les César, les Frédéric, à moins que là bas on n'ait peur de voir tant de guerriers ensemble." (Timon, Livre des orateurs, bl. 352).

V. 200. Des werelds geesels. Attila, de Hunnen-koning, werd „geesel Gods” genoemd. Napoléon zeide in antwoord op de nederige smeekbede van een gezantschap uit den venetiaanschen Senaat o. a.: „je serai un Attila pour Venise”.

V. 205. 't Is feest in Haarlems wal, het te Haarlem in 1825 gevierde feest ter herdenking van de uitvinding der boekdrukkunst door Laurens Koster (1370—1440). Nog altijd is de strijd om de eer dier uitvinding niet ten einde tusschen Haarlem en Mainz. De Duitschers eischen haar voor kunnen Gutenberg en voor Fust en Schöffer, die de kunst volmaakten. Men wil, dat L. Koster wel de beweegbare letters, niet echter de drukkunst hebbe uitgevonden. Vglk. ook v. 214.

V. 207. Blinkende tournooien. Zooals bekend is, werden te Haarlem de schitterendste tournooispelen gehouden. Men denke aan het tournooi van onzen Graaf Willem VI.

V. 209. Liebaart, dichterlijk voor Leeuw; beeld in het wapenschild der graven van Holland en Henegouwen. Liebaart is niets anders dan liewert of lieuwaart, van lieuwen (brullen), waarvan de oude uitspraak ook lieuw (lioen, leeuw) was, en dus in letterlijken zin bruller in bepaalde toepassing op den leeuw.

V. 212. 't Stout Bourgondië den weg der grootheid baande. Het streven der Bourgondiërs was een absoluut vorstengezag te vestigen op de puinen der gevestelijke en stedelijke vrijheden. Karel de Stoute (1467—77) ging met het plan om, geheel Europa aan zich te onderwerpen.

- een vorm, die in den grond als letter nederkwam!
- 215 Maar op die letter zeeg een stemgalm uit de blaren:
 »Vermenigvuldig u!» en 't was zoo. Vijftig jaren
 had de Eeuw nog niet geteld, als 't Aartsbisschoppelijk Stiff
 den troon der Drukkunst op zijn bodem zag! De Schrift,
 het eerste, ging van toen veertienmaalduizendvuldig
 220 naar 's aardrijks hoeken uit! — O wonderen verschuldigd
 aan 't toeval van één dag! Hier is de vinger Gods.
 Wat ook ontheilgd werd door menschenlijken trots
 of wrevel: hier was God! 't Was, wat ge ooit sedert werkte,
 o Drukkunst! 't was, het bleef, met nooit gekende sterkte,
 225 vermenigvuldiging! — van licht, van wetenschap,
 van woord, van wil, van macht. Het was een reuzenstap
 ten hemel — en ter hel. Ja, menschdom! ook ter helle.
 O, wie in arren moed' dat woord in twijfel stelle,
 zie om zich! zie die Pers, die in haar jonge kracht
 230 den dag des Bijbels aan 't verduisterd menschdom bracht,
 sinds, tegen God in kamp, verharde zondekweekster,
 verboden lust- en haat- en oproervlam-ontsteekster!
 Zie spottend Ongeloof aan waarheid, hemel, deugd,
 als opgedrongen door haar dienst aan 't hart der jeugd,
 235 aan 't oog der kindren! zie haar legioen romannen
 gezondheid beide en schaamt' van maagdenwangen bannen.
 Hij zie die Drukkers, als verwaten Koningin
 gezeten op haar koets, de Meening als slavin

V. 227. *Ten hemel — en ter hel, door 't goede woord (de Schrift), dat veertienmaalduizendvuldig werd, en de slechte schriften, die sinds alom verspreid werden. Zie V. 231, 252, 255 Hoe schoon is dat verharde zondekweekster! Verhard, omdat het geschreven woord, niet als het gesprokene verliet, maar blijft; scripta manent. De Dichter denkt aan alles: boekwerken, vlugschriften, dagbladen, platen.*

V. 236. *Hoe diep gedacht en fraai gezegd!*

V. 258. *De Meening als slavin. Versta: de Pers licht niet slechts de onwetenden voor; neen, zij beheerscht en vormt de openbare meening. Zij strooit ongeloof en zedenbederf rond in een zwerm van vlugge bladen, ruit op tegen God en Gezag, en verradt aldus het menschdom aan de macht des Afgronds. Vglk. hiermede Schaepman, de katholieke Da Costa, in "de Pers":*

*Hoort, zij, de persgodin, vraagt vrijheid van de banden,
 Die, al te lang voorwaer, haar vleugelen omspannen.
 Zij vraagt een vrijheid, die haar, evenknie van God,
 Het recht geeft om haar woord, 't zij lastering of spot,*

- in teugels klemmen, en aan 's Afgronds macht verraden,
 240 ja. ongeduldig, met een zwerm van vlugge bladen,
 vermenigvuldigd dag bij dag, en uur voor uur,
 onze aard bezwangeren van ondermijnend vuur,
 de Majesteit weerstaan, Gods ordeningen hoonen,
 de tempels plonderen, en koningen ontroonen.
- 245 't Jaar DERTIG! — Juli?... 'k zag uw kroon in 't slijk gesleurd,
 B o u r b o n ! — September?... 't Rijk der Nederlanden scheurt!
 Nu was 't een worstelen van langgerekten vrede
 en wrevel; 't zwaard, of 't waar, bezworen in de scheede;
 in schijn van middlaarschap, geweld en hoogheid heer;
 250 aan 't Recht zijn recht, en aan de Zegepraal haar eer
 ontkend! — En T a l l e y r a n d in de onderhandelingswijsheid
 der eeuwen — en der Eeuw — volleerd, plaatst in zijn grijsheid
 met afgerichte hand den Vrede in evenwicht
 op Staatsomkeering, en het Wanrecht dat zij sticht. —
 255 Europa! Nederland! verbonden triumfeeren,

*Te slingren naar het hoofd van Christus, om haar keuze
 Te doen op „Barabbas!” om zingenot, haar leuze,
 Te prediken aan de aard, om tronen eeuwenoud
 Verachtlijk neer te slaan als lang vermoldend hout;
 Om naar des niet-zijns poel de menschheid heen te stieren,
 Te zinken met haar prooi en dan — te zegevieren!*

V. 243. Juli? Kort en krachtig, in plaats van: wat brengt Juli aan? Zoo ook 't volgende v.: September? — Het eerste doelt op de Juli-revolutie te Parijs, den 27ⁿ, 28ⁿ en 29ⁿ dier maand, tengevolge waarvan Karel X en zijn zoon, de Hertog van Angoulême, afstand deden van de regeering en genoodzaakt werden, Frankrijk te verlaten; het tweede op den opstand te Brussel, den 25^{en} Augustus 1830, die de splitsing der Nederlanden ten gevolge had.

V. 249, 250. In schijn van middlaarschap enz. Koning Willem I wendde zich tot de vijf mogendheden, die de beide rijken vereenigd hadden. Tevergeefs zij traden niet op als middelaars, maar hiet bij de scheiding belanghebbende Frankrijk en het baatzuchtige Engeland erke-den in 1831 de splitsing der twee landen.

V. 251. Talleyrand, de oud-bisschop van Autun, een geslepen fransch diplomaat (wie elc middel om tot zijn doel te geraken, geoorloofd scheen), die door Nap. I tot vorst van Beneventum was verheven, leefde van 1754—1838, en nam een levendig aandeel aan de Conferentie te Londen, waarbij de scheiding van Noord- en Zuid-Nederland werd vastgesteld.

V. 253, 254. Willem I erkende den 19ⁿ April 1839 België als koninkrijk, en legde zich dus om wille van den vrede bij het wanrecht neer, dat door de Staatsomkeering gesticht was.

- gesponnen onder de aard. Maar zie ook God regeeren!
 God, met Zijn cholera de volken schuddend; God,
 hoe hel en wereld woel', bestemmer van ons lot;
 God, nog uw God, o van uw Vaadren afgeweken,
 260 o in de omklemmingen der Vreemde schier bezwiken,
 o om dien afval diep vernederd Nederland!
 Ja! 't is der Vaadren God, die d'onbestaanbren band
 in 't eind verscheurde; die en roem en verschen zegen
 deed rijpen voor dit volk, uit alles wat ons tegen,
 265 ja, ter vernieling scheen bestemd te zijn. Gij eert,
 als alles samenspannt en ons vertrappt. Gij weert
 d'omwentlingsstortvloed van ons af, o Neêrlands Herder!
 Antwerpens citadel sprak dondrend Uw: «Niet verder!»
 tot Gallier en Belg. En om d'Oranjestam
 270 (uw heilgeschenk opnieuw!) schaart Neêrland zich. Hij kwam,
 hij zag, hij overwon. Tien afgeperkte dagen
 door Uwe almachte hand! — de legers zijn verslagen,

V. 256. Zie ook God regeeren; en v. 262: der Vaadren God. Da Costa ziet in de scheiding der twee landen den ring der Gods en een ze en voor ons land; uit het kwaad wordt het goed geboren. Zoo heeft 't Neêrlands God bestemd.

V. 259. Van uw Vaadren afgeweken. Versta: uw Vaadren roerden hardnekkigen krijg tegen de Spaansche Nederlanden (het Zuiden), gij hebt u met hen vereenigd; maar die Vreemde (= het katholieke België) dreigde u in hare omklemmingen te smoren. Die vernedering was uw straf. Doch de God der Vaadren leeft nog, en hij scheurde bij tijds den onbestaanbaren band, om u te redden. Zoo verwierft gij u roem in den tiendaagschen veldtocht en werd uw afscheiding van België u tot verschen zegen.

V. 267. D'omwentlingsstortvloed. Niet alleen, dat de Belgen zich onafhankelijk vochten, zij bedreigden ook Noord-Nederland. Daarom besloot Chassé Antwerpen te bombardeeren (27 October 1830).

V. 269. Gallier en Belg. De nieuwe belgische koning Leopold I, die door de nederlaag zijner legers bij Hasselt en bij Leuven ontmoedigd was, had de hulp der Franschen ingeroepen. Die hulp werd gaarne verleend; het fransche leger stond onder bevel van maarschalk Gérard. — De tegenspoed deed Nederland weer heil zoeken bij Oranje (uw heilgeschenk opnieuw!); de kroonprins Willem II viel met een leger van 34,000 man in België.

V. 270, 271. Hij kwam, hij zag, hij overwon, nl. de prins van Oranje. Het woord van Caesar toegepast: *veni, vidi, vici*. — Tien afgeperkte dagen: de tiendaagsche veldtocht (2—12 Aug 1831). Het Zuid-Nederlandsche leger werd te Beringen, Hasselt, Boutersem (v. 305) en Leuven op de vlucht gejaagd.

en 't onze keert gestuit, maar overwinnaar, weêr! —
O roem der Ridders! geef als Christen Gode de eer!

- 275 Als Christenridder! neen, van nu aan Christenkoning!
o Zoon der Willems en der Friso's, op wiens kroning
het Nederlandsche Volk in deze wallen wacht!
vertegenwoordiger van 't dierbaarst Voorgeslacht!
heil zij dien dag! heil U, in 't hart reeds ingehuldigd
280 der duizenden, met liefde en eeden, U verschuldigd
en aan dier Vaadren stam! Maar o! vergun de vraag,
aan wie haar in den naam des hoogsten Konings waag':
hebt Ge aan dien Heer alreede Uw kroon en troon verbonden,
die, in Zijn eigen bloed Verzoener onzer zonden,
285 het hart der Vorsten als der Volken proeft; den weg
van Volk en Koning in 't aanbiddlijk overleg
zijns nimmer feilbre Raads omvat; die met uw Vaadren
(wier bloed, voor Christus veil, van Hem spreekt in uwe aadren!)
oud-Neêrland samensmeedde in snoeren, sterker dan
290 partijschap breken kon, of dolle-omwentlingsban?
Die God (Hij zij ook de Uwe in rijkdom van genade!
als op uw stamhuis lag!) sloeg steeds uw paden gade!
Zijn oog was op U, 't zij Ge, als pas gegeven Kind,

V. 273. Gestuit op zijn zegetocht door de komst van het fransche leger, maar overwinnaar over de belgische opstandelingen.

V. 274. O roem der Ridders! prins Willem, de ridderlijke, in Noord en Zuid populaire en beminde held van Waterloo.

V. 275. Van nu aan Christenkoning. Da Costa droeg zijn „Vijf en twintig Jaren” voor in 1840. Den 7n October van dat jaar had Willem I ten behoeve van zijn zoon afstand gedaan van den troon. Toen de dichter zijn lied schreef, had de kroning nog niet plaats gehad. — Het nu volgende tot v. 322 is een schets der lotgevallen van den nieuwen Vorst, om hem tot dankbaarheid jegens God op te wekken.

V. 290. Partijschap of dolle-omwentlingsban. Wordt door partijschap gezinspeeld op de verschillende burger- en godsdienst-twisten, waaraan Oud-Holland ten prooi was geweest, met omwentlingsban wordt hier de revolutie (fransche en belgische) bedoeld. Ban beteekent uitsluiting, vloek. dwingelandij (v. 79), doch ook gewapende bende; en in dezen zin kan het hier ook worden opgevat.

V. 293. Zijn oog was op U. Hierbij teekent Da Costa aan: „De klemtoon, niet alleen in poëzy maar ook in de gewone taal, behoort op het voorzetsel, niet op het voornaamwoord gelegd te worden: Zijn oog was op U; getijk men ook zeggen moet: mét u, mét hem, waarvoor men oudtijds schreef, en het volk nog zegt: mettem. — 't Zij Ge enz.

- ten teeken waart van heil, toen 't Fransche moordbewind
 295 voor Neêrlands vestingen de hoop vast gaf verloren,
 en deinsde; — of toen de Spruit des Czaars U werd geboren
 terwijl Gij dobberde op de waatren der Noordzee
 ('t gebed van Nederland ging op de golven meel)
 verdreven Prinsentelg! — het zij Ge in 't grootsch Brittanje
 300 den degen gordde voor het heldentelend Spanje, —
 of straks bij Quatrebras en Waterloo! — of toen,
 in sombrer tijdsgewricht bij 't Godvergeten woën
 van 't Brusselsche verraad, betaalde kannibalen
 U tegengrimden! — of, tot nieuwe zegepralen,
 305 bij 't hachlijk Bautersem! — of eindlijk, als die maar
 het land met doodschriksloeg: krank! zorglijk! in gevaar! —
 o Koning! welk een schat van zielsherinneringen,
 die wat U lief heeft naar des Heilands voetbank dringen! —

V. 294. *De Prins was geboren den 6n December 1792. In Februari en Maart 1793 hadden de krigsgebeurtenissen van 't Fransche moordbewind plaats. Dumouriez poogde vruchtloos over den Moerdijk in Holland te dringen. „Het bleef den Dichter vrijstaan — zegt Da Costa — aan de verdediging van de Willemstad door den braven Baron van Boetzelaar, hier bepaaldelijk te denken.”*

V. 297. *Toen de Spruit des Czaars U werd geboren, nl. grootvorstin Anna Paulowna, met wie de Prins in 1816 in den echt trad. Den 18n Februari 1795 dobberde de stadhouderlijke familie, die de wijk nam naar Engeland, op de waatren der Noordzee.*

V. 299, 300. *Het Engelsche leger onder Wellesley opereerde van 1809 — 1815 in Spanje.*

V. 301. *Zie v. 74.*

V. 302. *In sombrer tijdsgewricht enz., nl. de opstand der Belgen en tiendaagsche veldtocht. Zie v. 245.*

V. 303. *Betaalde kannibalen. Voordat het Fransche leger onder Gérard tegen de onzen optrok, had reeds eene Fransche „légion républicaine” en 300 Fransche officieren als waalsche boeren verkleed aan den slag bij Leuven deelgenomen. Kannibalen = menscheneters, hier voor: moordenaars, wreedaards, onverlaten.*

V. 305. *Vglk. aant. v. 271.*

V. 306. *In het vroege voorjaar van 1835 deed Z. K. H. Willem (II), de veldmaarschalk, eene reis van Tilburg naar den Haag en werd daar zoo ernstig ongesteld, dat men voor zijn leven vreesde. De ziekte nam echter eene gunstige wending; in de tweede helft van den veertigdaagschen Vasten was Z. K. H. in zooverre hersteld, dat de terugreis naar zijn geliefkoosd Tilburg onder de hoede van den lijfarts mocht worden ondernomen.*

V. 308—318. *De korte inhoud is: Neêrlands volk dankt God den Heiland en Hoeder voor uo bezit en uo behoud; Christenkoning, doe gij*

- Geef eer dien Heiland! Hem, den God gezien op aard.
 310 behoort Gij, met Uw ziel en lichaam, — met Uw zwaard
 en-schepter! — Tot dien God moet Vorst en Volk zich wenden,
 met al de zonden, al de nooden, al de ellenden!
 27 Geen kracht, geen wijsheid, hoe door mēschen ook betrouwd,
 geen Grondwet, hoe oprecht bezworen, geeft behoud,
 315 tenzij der Vaadren God het menschlijk woord verzegel',
 de zondeschuld verzoen', den Staat geneze en regel',
 28 Zijn Woord in eer zij, van Zijn vrees de daad getuig',
 en voor Zija zaalgen Naam heel 't Land aanbeddend buig'! —
 Kniel, Koning! met Uw volk! — En nu, de Koning leve!
 320 Oranje voor altoos! — Dat elke vijand beve
 voor d'opslag van Zijn oog, de liefde van Zijn volk
 en 't heil des HEEREN, Dat hem toestraalt uit de wolk!

En ondertusschen bleef een tijdperk van tien jaren,
 steeds oorlogszwanger, steeds onmachtig dien te baren,
 325 zijn loop vervolgen. 't Is rumoer van krijgsgerucht,
 en tevens vrede, rijk in onafzienbre vrucht.
 2 Beschaving breidt zich uit met nooit beproefde spanning,

desgelijks! Dan eerst is volk en vorst gelukkig, als Gods Woord door beiden geëerd en daadzakelijk geprezen wordt.

V. 319, 320. De Koning leve! Oranje voor altoos! Een geestdriftige overgang, die in dat oogenblik wel weêrklank moest vinden bij des Dichters gehoor. Een soort van trouwbelofte aan den nieuwen, nog niet gekroonden, Koning, die van de liefde van zijn volk (v. 321) verzekerd was

V. 322. 't Heil des Heeren enz. Da Costa teekent aan: "Inwoners der Residentie konden hierbij gedenken aan het doorbreken der zon tusschen donkere wolken in den morgen van den 8sten October 1840", dus daags na den troonsafstand van Willem I. Nog hoort men soms de uitdrukking: een oranjezonnetje.

V. 324. Steeds oorlogszwanger, steeds onmachtig dien te baren. De omwentelingsgeest bleef voortwerken, maar het "Europeesch evenwicht" voorkwam den oorlog. Wel was het een gewapende vrede, maar 't was toch vrede. En de werken des vredes toonden zich in onafzienbre vrucht.

V. 327 vlgd Met nooit beproefde spanning enz. Versta: Alsof de beschaving bevreestd ware, alweder door eene revolutie (woestaardij) plotseling in hare ontwikkeling te worden tegengehouden, breidt ze zich uit met nooit gekende snelheid, met hoortsige gejaagdheid.

- gescherpt als door de vrees voor plotslinge verbanning door 't losgerukt geweld der dulle woestaardij.
- 330 Een nieuwe levenskracht doorstroomt de Maatschappij der volken; kunst aan kunst, door ijvervuur geprikkeld en mededinging die geen grens kent, wordt verbanden in duizend richtingen met steeds versnelden speed! Natuur, tot in het diepst haars heilighdoms doorwroet,
- 335 legt voor het vorschend oog geheimenissen open, verbanden, spelingen, die telkens samenloopen tot nieuwe bronnen voor 't Vernuft. De wetenschap verstout zich niet-alleen een steeds verwijden stap, maar paart en huwt zich de eene aan de andre, en geeft zich [spruiten;
- 340 vertalrijkt dag aan dag. Dan treedt zij, fier, naar buiten, in 't leven, en verlaat het stoffig boekvertrek voor ruimer dampkring en voor schitterender bestek; en streeft al verder van ontdekking tot ontdekking, tot telkens dieper kracht- en levenslust-verwekking,
- 345 en richt verbonden met den Wereldhandel op, en voert de wonderen der Nijverheid ten top. Het menschedom spiegelt zich, betoovert, in de weelde,

V. 331. Door ijvervuur geprikkeld en mededinging. De naijver der volkeren en de vrije concurrentie. Daarbij de studie der natuurwetenschappen met hare uitvindingen van verschillenden aard. Het vorschend (= doorzoekend, vragend, eischend) oog der geleerden dringt door in al de geheimnissen der natuur, en vindt verbanden en spelingen (licht, warmte, electriciteit), onderscheiden en toch één.

V. 337. Vernuft; niet het duitche Vernunft = rede, maar inz. het vermogen om iets uit te denken.

V. 339. Paart en huwt zich enz. Zie aant. v. 34. Nieuwe takken van wetenschap ontstaan, welker werkkkring zich alweder op verba-zende wijze uitbreidt. Men denke slechts aan de wonderbare hoogte, waarop natuur- en scheikundige wetenschappen staan, en aan hare afdeelingen die ieder een afzonderlijk gebied van onderzoek en studie uitmaken.

V. 340. Dan treedt zij, fier, naar buiten. De wetenschap is niet meer het geheim, het uitsluitend eigendom van den geleerde, die haar beëfent in boekvertrek of laboratorium; neen, zij heeft haar intrede gedaan in het praktische leven, wordt dienstbaar gemaakt aan Nijverheid (machines) en Wereldhandel (stoom, electriciteit), en aangewend tot 's menschen voordeel en genot (kracht- en levenslust-verwekking).

V. 347 vlgd. De menschen kunnen zich meer weelde veroorloven, omdat de productie van weelde-artikelen zoo vereenvoudigd is. Woningen worden doelmatiger (modern, volgens "de eischen des tijds") ingericht (verjeugdigd); zoo ook de vaker veranderende kleedij (mode), en de door het verbeterd

- die vereenvoudiging der werktuig-schepping teelde,
in woning, in kleedij, in levenswijs en staat
350 verjeugdigd, ja kan 't zijn, in houding en gelaat. —
Een nieuwe loopkring is voor heel deze aard begonnen!
Uit kool- en ijzermijn ontsprongen haar de bronnen
van snelheid, macht en licht. Het helle koolvuurgas
vervangt de tinteling van 't maagdelijke was.
355 Het zeegevaarte voelt zijn ingewanden leven
en roept geen drijfkracht meer van buiten, om te zweven.
Ja meer! de vrije zee, waarin de stoomboot zwemt,
en 's aardrijks vaste korst in ijzren band geklemd,
waarop de spoortrein gonst, wedijveren met elkander.
360 Zie langs zijn tweelingslijn dien fellen Salamander!

en toenemend verkeer geboren nieuwe levenswijs en verheffing van staat. Hoe gutig zinspeelt de dichter in vs. 350 op het gebruik der hedendaagsche toilet-artikelen, die der menschen houding en gelaat verjeugdigen. Men denkt aan F. W. Weber's versje:

*Falsche Röthe, falsche Blässe,
Falsche Zähne, falsches Haar!
Schliesslich hat der Todtengräber
Nur im Beinhaus echte Waar.*

V. 351. Een nieuwe loopkring. Zeker, met de uitvinding van den stoom begon voor de maatschappij een nieuw tijdperk. Wij zien thans, wat Da Costa in 1840 slechts vermoeden kon, welk een ontzaglijken invloed het gebruik der stoomwerktuigen gehad heeft op de schepping der tegenwoordig heerschende maatschappelijke toestanden.

V. 352. Uit kool- en ijzermijn. Uitvinding van gaslicht en stoommachines.

V. 353, 354. Merk de tegenstelling op: het helle koolvuurgas en de zachte tinteling van 't maagdelijke (witblanke) was.

V. 355. Geen drijfkracht meer van buiten. Het zeeschip heeft geen roeispanen, geen zeilen (geen wind) meer noodig, het draagt in zich de drijfkracht (machine), die het niet slechts voortbeweegt, maar doet zweven.

V. 357 vlgd. De vrije Zee en 's Aardrijks vaste korst wedijveren. De stoomboot, die zwemt, en de spoortrein, die gonst, wedijveren met elkander in snelheid. De zee is in zekeren zin haar vrijheid kwijt; de stoomboot spot met haar golven en doorkruist haar naar alle richtingen; en de vaste aardkorst is in letterlijken zin in ijzeren banden geklemd (spoorstaven).

V. 360. Wie kent de hier volgende beschrijving van den spoortrein niet! De verzen wedijveren met elkander in kracht van klank en uitdrukking. — De Salamander is een kruipend dier, welks lichaam met een kleverig vocht is bedekt, waardoor het 't vuur kan weerstaan; daarvandaan vuurgeest, in welke beteekenis het hier is gebezigd.

- Vuur sist het uit zijn buik, die rammelt over de aard.
 Hij voert bevolkingen en legers in zijn staart,
 metalen tenten, die met bliksemende wielen
 wat stand houdt, waar hij schreeuwt, verpletten en vernielen.
 365 Hij rent, hij vliegt, hij rukt, verwaten en verwoed,
 afronden in 't gezicht, en bergen te gemoet,
 die wijken, of, doorboord, een open heirbaan laten.
 De steden naadren tot elkander; Volken, Staten
 doorkruisen, mengen zich. Eénzelfde stoomkrachtvaart
 370 sleept heel ons menschedom voort, en effent heel onze aard,
 bij 't ruischen van een zee muziek- en zangakkoorden,
 waar 't lied van Strauss meê stemt, en invalt met dees woorden:
 »Zie hier uw goden: Kunst en Kracht en Industrie!
 »en voorts, geen eerdienst meer dan de eerdienst van 't Genie!»
- 375 Erken uw wegen, kroost van Japheth! Neen, het teeken

V. 363. *Bliksemende wielen.* Het bliksemen drukt hier metapho-
 risch zoowel de snelheid van beweging als de verpletterende kracht uit. —
Verpletteren = plat drukken; *vernielen* = te niet doen, ver-
 gruiselen.

V. 365. Een fraai vers met zijn twee stafrijmen: *rent en rukt*,
verwaten en verwoed. *Verwaten* = geen gevaar achtend, overmoed-
 dig, vermetel. — De spoortrein wordt hier *verwoed* geheeten wegens de
 razende onstuimigheid, waarmede hij voortrent.

V. 366. Rotsbergen deed men *wijken* (springen) of zij werden door-
 boord, en lieten aldus een open heirbaan (tunnels). De langste tun-
 nels zijn die van den S. Gothard, den Mt. Frejus en van de Vorarl-
 bergbahn.

V. 369. 370. De zin is: Wij leven snel in onze eeuw van vooruitgang,
 bij 't toenemen van 't wereldverkeer, waarvoor geen hinderpalen meer
 bestaan.

V. 371. Een zee muziek- en zangakkoorden = het eindeloos
 gejubel der volkeren, zich badend in het genot van een tot dusver onge-
 kende weelde.

V. 372. Het lied van Strauss, den Duitschen Renan, godlooehe-
 naar en rationalist, wiens theorie de dichter samenvat in de twee volgende
 versregels. — Bij het zeggen dezer verzen moet de stem van den diepge-
 loovigen Da Costa, zooeven nog klinkend vol verheffing, bezieling en gloed
 wel in een harden scherp en bijtenden toon zijn overgegaan.

V. 375. Erken uw wegen, kroost van Japheth! De zin is:
 Vergeet niet, o mensch, vanwaar uw oorsprong is, en wat het doel moet
 zijn van uw bestaan! — Japheth, zoon van Noah, wiens afstammelin-
 gen zich over Europa verspreidden, zooals die van Sem over Azië en die
 van Cham (den gevloekte) over Afrika.

V. 377. Van Goddelijk geslacht. „Ut filii Dei nominemur et
 simus” (S. Ioan.). „Nunc filii Dei sumus” (Id.).

- der afkomst van uw geest is nooit van u geweken!
 gij zijt van Goddelijk geslacht! de heerschappij
 der schepping hoorde aan u, — maar aan haar Schepper, gij!
 Nog heeft natuur in last haar Ondergod naar de oogen
 380 te zien; of, biedt zij 't hoofd en spot zij met uw pogen,
 nog zijt gij met een gaaf gewapend van verstand,
 van moed en geestkracht, die weldra u de overhand
 verzekert, 't zij ge dringt naar 't hoogst der sterrekringen,
 of kennisschatten aan de diepte wilt ontwringen!
 385 Nog zijt ge koning, ja! — maar ach! wat baat een kroon,
 gedragen niet meer God tot heerlijkheid, maar hoon?
 In opstand tegen 't licht uit Hem, wat baat verlichting?
 Wat baat, o praalzieke Eeuw! uw grootsche Babelstichting,
 uw opgetaste schat van wetenschap en kunst,
 390 en roemverheffing in Beschavings hoogste gunst?
 Wat baat het, als uw schoot met de eigen sapverkwisting

V. 378. *Hoorde.* Onv. verl. tijd: nl. hoorde van den beginne af aan u. *Die heerschappij* hebt ge steeds uitgeoefend; nu meer nog dan vroeger beheerscht gij de natuur en haar krachten.

V. 379. *Ondergod.* Zinrijk gezegd van den mensch! Al is hij van „Goddelijk geslacht”, al waant hij zich zelf een god, hij blijft toch onderdaan van den Schepper.

V. 384. *Wilt ontwringen.* Fraai en juist uitgedrukt. De schatten van kennis moeten als met geweld aan de diepte (der zee en der aarde) worden ontworpen. Waarom drukt Da Costa op wilt? Omdat hij van den mensch, den „ondergod” met zijn verstand, moed en geestkracht, wil zeggen, dat hij slechts behoeft te willen om te kunnen.

V. 385. *Nog zijt ge koning.* Vglk. v. 378. De schepping hoorde en hoort nog aan u. — Hier volgt de tegenstelling van al het in de vorige alinea hooggeroemde. Wat baat u, mensch, uw koningschap, uw verlichting, uw wetenschap en kunst, uw beschaving, als uw schoot enz.?

V. 388. *Babelstichting.* Zinspelings op den bouw des torens van Babel, door de nakomelingen van Noach. Was de bouw een werk van menschelijken hoogmoed tegen God, wat de mensch tegenwoordig tot stand brengt, strekt niet God ter eere maar tot zijn eigen roemverheffing. En wat baat het dan?

V. 391 vlgd. *Eigen sapverkwisting* = Verkwisting van lerensappen. *Eigen* kan hier worden opgevat in de beteekenis van dezelfde; en dan is de zin: gij spant u in, gij beult u af, om veel groots en grootsch tot stand te brengen, maar dezelfde levenskracht, die gij daartoe aanwendt, gebruikt ge tevens (en verkwist ze derhalve) om de zaden van al het kwaad onzer eeuw te onderhouden en te doen ontkiemen. Dat kwaad, die ondeugden worden vervolgens opgesomd, met den onverzagbaren gelddorst aan het slot. De koning der schepping is slaaf van het Geld!

- de zaden onderhoudt van woeling, wrevel, gisting,
 van ontucht, gif en moord, en zelfmoord, en geweld,
 en slaafsche aanhankelijkheid aan de oppermacht van 't Geld ?
 395 als heel de Maatschappij te midden der verrukking,
 die uw ontwikkelkling wekt door de ongelijke drukking
 van 't machtig raderwerk, zeeplassen van ellend'
 ter zijde ontwaart van 't spoor, waarlangs uw wagen rent;
 hier weelde ontwassen aan zich-zelf, van buiten bloeiend
 400 en schitterend van jeugd, maar innerlijk verschroeiend
 en sapverdervend als een kanker, en, of 't waar,
 der standen evenwicht met moedwil brekend, — dáár
 gemor bij d'arbeid die geen brood geeft, jokdierbanden
 geworpen om den hals van vrijen, waar de wanden
 405 van hitte blaakren dag en nacht, en eeuwge rook
 de steden zwart verft, en de ziel verstikt in smook ?
 Of, wilt ge in hooger kring ? Verantwoord die tooneelen
 (de tempel onzes tijds !) herschappen in bordeelen,
 waar Dichtkunst zich verlaagt tot vuige boeventaal;
 410 terwijl voor 't wuft geslacht zelfs de achtbre Rechtspraakzaal
 een schouwplaats werd, waar 't oog met wellust leert te staren
 op elken gruwel, dien uw vorderingen baren! —

V. 395—406. Een stuk sociale kwestie: weelde—ellende, kapitaal—arbeid. In den tijd der machines stelt de dichter de gansche maatschappij voor als een machine, een machtig raderwerk, doch welks onderdeelen door ongelijke drukking niet zooals 't hoort in elkander grijpen; daarmede doelende op de wrijving en scheiding der maatschappelijke standen. Zoo fraai als de beschrijving der buitensporige weelde, die tot zinnelijkheid (sapverdervend) en moedwil (evenwicht verbrekend) voert, is de teekening van den morrenden tot slaaf vernederden vrijen fabrieksarbeider aan zijn geestdoodend werk (dat de ziel verstikt.)

V. 408. De tempel onzes tijds. Inderdaad, de kerken ontvolkt, — de schouwburgzalen overvuld. En welke schouwburgzalen! Waar ontucht en liederlijkheid het hooge woord voert in vorm van dichtkunst. Men denke aan de moderne café-chantant en café-concert.

V. 410. De Rechtspraakzaal een schouwplaats. Sensatie-wekkende processen, »des procès de scandales» vinden immer geulde tribunes. Het oog gewent zich aan het zien der gruwelen; men verliest den afschuw voor, en raakt vertrouwd met de misdaad.

V. 412. Dien uw vorderingen baren. Scherp verwijt! Met het toenemen der beschaving (van den vooruitgang) neemt ook de misdaad in geraffineerde gruwelijkheid toe.

o Machtige Eeuwgeest! in uw hoogheid moogt gij staan!
maar spreek! wat hebt gij met uw heerlijkheid gedaan!

- 415 Ach! in die mengling, in dat misbruik, voelt ge u leven!
en zelfvolmaking, zelfvergoding blijft het streven,
ten koste van wat deugd of heiligheid het zij!
Doch op den bodem der ontwijde maatschappij
ligt tevens de éénheidszucht! Tot éénheid drijft de klemming
420 der opgespannen veer, — tot éénheid, de bestemming,
maar, buiten God, ten vloek der menschheid. Ja, de Man,
die in het middelpunt zich eenmaal wringen kan
van 't weefsel zonder gâ, dat onze leeflijd baarde,
is meester van Euroop, is meester van heel de aarde!
- 425 Asch van Napoleon! Wat brengt Ge aan Frankrijk? wat
aan 't ondermijnd Euroop? — Verbeidt de Wereldstad
in U de vonk in 't eind, die de opgeladen stoffen

V. 413, 414. Klankrijke verzen. Zij galmen als de taal van een boetprediker.

V. 416. Aan zelfvolmaking (d. i. in stoffelijken zin) en zelfvergoding wordt alle deugd en heiligheid ten offer gebracht.

V. 419. De eenheidszucht = het verlangen naar eenheid ligt op den bodem der uit haar verband gerukte, ontwijde (ontheiligde, van haar middelpunt, God, afgeweken) maatschappij. — De klemming der opgespannen veer (overspannen wegens de ongelijke drukking van 't raderwerk, v. 396); versta: juist de gespannen verhouding tusschen de maatschappelijke standen bewijst dat eenheid noodzakelijk is.

V. 420. De bestemming nl van den mensch. Eén God is het doel van allen. Gaat de menschheid niet af op dat doel, dan is haar streven zich zelf ten vloek.

V. 421, vlgd. De Man enz. Dr. Schaepman (De Wachter 1875) heeft van een staatsman onzer dagen gezegd: „Zij (de staatkunde van dien man) rust alleen op de kennis van onzen tijd en van ons geslacht. De slotsom van deze kennis is: verachting. Diepe verachting met spot gemengd is het eenige gevoel, dat dezen man tegenover zijn tijdgenooten, zijn medestanders, zijn aanbidders, zijn dienaren, zijn hovelingen bezielt. En de anderen telt hij niet.” Die staatsman was jaren lang meester van Euroop.

V. 425. Asch van Napoleon. Op bevel van Lodewijk-Filips werd het stoffelijk overschot van Napoleon I naar Parijs overgebracht in 1840, op 't oogenblik dat Napoleon III, de kroonpretendent, werd gevangen genomen te Ham en de Februari-revolutie in wording was.

V. 427. In 't eind. De omwenteling immers, niet gevallen „in de macht der Dwangbezoeders” (v. 91), was als „tijdgeest” (v. 106) steeds blijven dreigen.

in 't lang gedreigde vuur weldra moet doen ontploffen?
 En is de voorboð reeds gezien, het sein gehoord
 430 voor Beyruth? — te Parijs? — Werd reeds de droom gestoord
 des Vredes? Is de Krijg, van al zijn Razernijen
 omstuwde, of die nog veel vernielender Harpijen
 van oproer, burgertwist, onttroning, clubsgeweld,
 reeds ingespannen? — Werd het vonnis reeds geveld
 435 hier niet meer vreemde straf, eerst van Regeeringloosheid
 en straks van Tirannie, elkaar gelijk in boosheid,
 waarmee de horizon bewolkt is? Of blijft rust,
 blijft: «Vrede! vrede! en geen gevaar!» de leus, de lust
 der Eeuw? en is een reeks van Staatsverwickelingen,
 440 waaruit de kracht ontbreekt zich weder los te wringen,
 opnieuw voor luttel tijds ophanden? — o! Wie gist
 wat van des menschedoms lot Daarboven is beslist?
 Wie heeft Gods raad gekend? — Doch neen! de orakels spreken:
 die Schriften, van wier woord geen titel mag ontbreken,
 445 zoolang de zon haar glans, de maan haar wedschijn

V. 430. *Vóór Beyruth.* Versta: is de belegering van Beyruth mis-
 schien het sein voor een Europeeschen oorlog? De stad Beyruth speelde
 een groote rol in 1840; zij was bezet door Soliman Pacha van Egypte,
 en werd van den 10n tot den 14n September gebombardeerd door een
 turksch-engelsch-oostenrijksche vloot. Frankrijk stond aan de zijde van
 Egypte tegen den sultan. Met de ontruiming van Beyruth werd de oos-
 tersche kwestie ten gunste van de Porte opgelost. — Te Parijs! zie
 aant. v. 425. — De droom des Vredes. Vglk. v. 95: vertooning
 van orde of rust.

V. 431, 432. *Razernijen, Harpijen.* In de grieksche mythologie
 zijn Razernijen de wraakgodinnen, ook genoemd Erinnijen en Eume-
 niden, die in de onderwereld huishouden; Harpijen zijn afzichtelijke
 wezens, half gier half slang, met vreeselijke klauwen, welker aanraking
 alles ontreinigt. Treffende toepassing op den oorlog.

V. 435. *Niet meer vreemde straf enz.* De wereldhistorie getuigt:
 op regeeringloosheid volgt tirannie, en omgekeerd. Vglk. v. 93:
 telg en moeder.

V. 441. *Wie gist enz.* De mensch wikt en God beschikt; of, met
 Victor Hugo:

*Aujourd'hui l'homme sème la cause,
 Demain Dieu fait mûrir l'effet.*

V. 443. *De orakels spreken.* Orakel = godsspraak. In 't ver-
 leden ligt het heden, in het is wat komen zal. Al wat wij beleven, is
 voorzegd in de H. Schrift. En: Hemel en aarde zullen vergaan, maar
 Mijne woorden zullen niet vergaan.

zal geven! — Ja, voorzeggd is de ingeschonken wijn
der gramschap, de onrust van de volken, de geruchten
van oorlog, de ijzren arm eens Heerschersh, en de zuchten
van 't scheppsel dat, vermaast, het oog ten hemel richt, —
450 voorzeggd, de donkre nacht; voorzeggd, het Morgenlicht.

Op 's hemels wolken zal Hij komen,
die aan dien nacht een einde maakt!
die, in Zijn heemlen opgenomen,
het troostwoord uitsprak: »Wacht Mij! waakt!»
455 Hij komt, naar wien Gods scheps'len smachten,
wiens 's werelds eeuwen tweemaal wachtten.
wien de aard reeds eenmaal heeft gebaard!
Het Lam, wiens bloed hier heeft gevloten,
460 de Leeuw, uit Isaï gesproten,
de Man der smart, de God der aard!

V. 446. Voorzeggd is de ingeschonken wijn der gramschap. In Isaïas, V, worden op zeer aandoentlijke wijze de weldaden Gods en de ondankbaarheid van Israëls volk, bij name de bewoners van Juda en Jeruzalem, voorgesteld. Dit geschiedt onder het beeld van een wijngaard, die trots allen arbeid door de zorgen zijns meesters aan hem besteed, slechts wrange bessen oplevert. Voorts wordt een zestoudig »Wee!» naar het hoofd geslingerd der voorgangers van het volk op den weg der boosheid." (G. Jonckbloet).

V. 447. De onrust der volken enz. Da Costa haalt hierbij verschillende teksten uit het boek der Openbaring, het Evangelie van Mattheus en de brieven van Paulus aan, waarin die voorzeggingen voorkomen.

V. 449. Vermaast = overladen, overstelpt, te zwaar gedrukt.

V. 450. De donkre nacht. De Dichter ziet dus bij al den vooruitgang en al de verlichting onzer eeuw niets dan donkren nacht (zie zijn lied des tijds van 1847: »Wachter! wat is er van den nacht!"), maar voorziet ook het morgenlicht bij de komst van het Godsrijk op aarde. Dit gedachte vormt den overgang tot den schristuurlijken slotzang.

V. 451. Ev. v. Matth. IV: »Vilebunt Filium hominis ventientem in nubibus coeli."

V. 456. Wien 's werelds eeuwen tweemaal wachtten De eerste maal, vóór nu bijna negentien eeuwen, zag de geheele wereld uit naar den »Veroachte der Volkeren" en was het Oosten »le pôle de l'espérance de toutes les nations"; de Heiland werd geboren te Bethlehem. Nu weder smachten de eeuwen naar des »Emmanuëls gloriertjke wederkomst als Koning", zegt Da Costa.

V. 458. De Leeuw, uit Isaï gesproten. »Christus heet de Leeuw uit Juda's stam naar Gen. XLIX: 9, als de beloofde Messias uit den

De aloude profetieën zweven
 met deze galmen de eeuwen door
 des aardrijks vloek wordt opgeheven —
 maar de offerlijdenskelk gaat voor!
 465 Is God een mensch, dat Hij zou liegen?
 of konden de eerstlingen bedriegen
 die Golgotha gedragen heeft?
 Voorzeggingen der Zoenverwerving!
 470 voorzeggingen der Rijksbeërving!
 ondeelbaar zijt ge, als God die leeft!

Ja, 't woord is uit den mond des Heeren
 naar 's werelds einden uitgegaan.
 't Zal nimmer tot Hem wederkeeren,
 tenzij voldragen en voldaan:
 475 »MIJN Koning, ziet! Hij zal regeeren!
 »Hem zullen alle volken eeren,
 »Hem alle vorsten hulde biën,
 »Hem, allen die zijn smaadheid droegen,
 »die om behoudnis naar Hem vroegen,
 480 »in Zijne aanbiddre schoonheid zien."

stam van Juda" (J. Th. Beelen). Vglk. Apoc. V: 5. Isai was de vader van David, koning van Juda.

V. 463, 464 Versta: wel is de vloek der aarde reeds opgeheven door de komst van den Verlosser, doch voordat de vruchten van die opheffing geëogst worden, moet eerst de offerkelk des lijdens worden geledigd, m. a. w. moet de Heiland zijn bitter lijden hebben volbracht. Evenals de Christus leed op Golgotha, moet ook de Christen lijden alvorens hij kan ingaan in het glorieuze Godsrijk.

V. 468 vlgd. Voorzeggingen der Zoenverwerving enz. = met de profetie van Christus' zoendood was die der wederontsluiting van het Hemelrijk één. De mensch werd weder kind Gods en erfgenaam des Hemels. Da Costa teekent hierbij aan: »Niet daarin dwaalden de Joden, dat zij eenen Messias ten heerlijkheid wachten, maar daarin, dat zij, naar de Schriften, Hem niet erkenden, als Hij eerst in zijne vernedering en tot het werk der verzoening kwam."

V. 474. »In omnem terram exivit sonus eorum et in fines orbis terrarum verba eorum."

V. 474. Voldragen en voldaan = de profetie zal verwezenlijkt, vervuld worden.

V. 475 vlgd. Vglk. Isaias, XI: »ipsum gentes deprecabuntur."

In zijne dagen dauwt het vrede;
 in Zijne schaduw lofzingt de aard!
 't Gedierte-zelve jubelt mede,
 weer onder Edens wet geschaard.
 485 Een jongske zal den leeuw beheeren!
 de wolf zal met het lam verkeerē —
 en de Englen Gods weer met den mensch!
 Het zijn de lang verwachte dagen
 van 't aangekondigd Welbehagen,
 490 en aller hemelingen Wensch!

Is 't wonder, zoo de heuveln rooken?
 de bergen wagglen als van schrik?
 des Afgronds ingewanden koken,
 verbeidende het oogenblik,
 495 als, van Zijn heiligen omgeven,
 die Zijn bazuin herroept in 't leven,
 de groote Koning komen zal,
 om voor der eeuwen eeuwichheden
 den kop der Hel slang plat te treden,
 500 bij 't hemelsche triumfgeschal?

Uit Patmos hoordet gij ze schaatren
 de Hallelujas voor Gods troon,
 gelijk een stemme veler waatren
 lof ruischend den gezalfden Zoon!
 505 «De Koninkrijken en de Machten

V. 484. „Rorate coeli desuper” enz.

V. 485 vlgd. Vglk. Isaïas XI (vert. v. Jonckbloet):

De wolf zal met het lam te zamen wonen;

De pardel vlijt zich naast het bokjen neêr.

De leeuw zal vaarze en schaap zijn deernis toonen,

Een knaapje hoedt ze en is hun aller heer.

De beer zal met het makke rundvee grazen,

Hun jongen rusten op dezelfde zôo;

De leeuw vergeet op bloed en schonken te azen,

En leeft, gelijk het rund, van enkel stroo.

V. 494 vlgd. Beschrijving van den ondergang der wereld vóór de komst van Christus als Koning en Rechter.

V. 504. Uit Patmos, nl. waar de evangelist Joannes zijn boek der Openbaring schreef, waaruit hier aanhalingen. Elders (v. 162) noemde Da Costa den Wartburg het Patmos van Luther.

»zijn voor altoos aan den Geslachten,
 »wien heel het schepslendom aanbidt!
 »De laatste hoogten zijn gevallen!
 »en met Zijn duizend- duizendtallen
 »neemt Hij de wereld in bezit!"

510

Looft Hem, gij Natiën te zamen,
 op een van God gelouterde aard!
 Looft Hem, gij Volken aller namen,
 tot Jesse's heilbanier vergaard!
 515 En gij! sinds twintig eeuwen zwervers,
 eens weer beloftebeërfers!
 naar Davids troon! naar Davids Heer! —
 Van uit dat hart, door ons verbroken,
 van uit die zij', door ons doorstoken,
 520 stroomt Zijn vergeving op ons neer!

Brengt aan dien Koning op uw knieën,
 o Koningen! uw heerlijkheid!
 Zij voor Zijn voetbank, o Genieën!
 uw schatting needrig neergeleid!
 525 Gij wetenschappen en gij Kunsten!

V. 508. *De laatste hoogten zijn gevallen = alles is geëffend voor de komst des Heeren; wat Hem in den weg stond is weggeruimd; de trots der wereld is gebroken; Hij alleen is de meester. ("Parate viam Domini; rectas facite semitas ejus").*

V. 514. *Jesse's heilbanier. Vglk. Isaias XI:*

Voor het aangezicht der Heidnen
 Plant de Heere een legeraan:
 Israëls verstrooide kindren
 Snellen op dat teeken aan;
 En het Westen en het Oosten,
 En het Noorden en het Zuid,
 Leeven, op den wenk Jehova's
 Juda's vluchtelingen uit.

Jesse van den stam Juda. "Jesse, qui stat in signum populorum."

V. 515, 516 doelen op de Joden Elders zegt Da Costa: "Waar en wanneer treft ge die zwervers niet aan? in de tent van Alexander, in het kamp van Napoleon, alom en altijd, maar ook alom en altijd afgezonderd, altijd en alom Jood." — Weér beloftebeërfers doelt op de bekeering der Joden. Apoc. I: 7: "Zie! Hij komt met de wolken, en alle oog zal Hem zien, ook zij, die Hem doorstoken hebben."

gij krachten, machten, gaven, gunsten,
 door d'Adem Gods in ons verwekt!
 weg met den dienst der heiligschennis!
 530 gij hoort den Goël toe, wiens kennis
 eerlang het aardrijk overdekt!

Gij, o vooral! gij Harpenaren,
 die de aandrift voelt tot hooger lof!
 voor uwe aan God gewijde scharen
 wat ongelijkbre zingensstof!
 535 Laat — wàt de wentelende jaren
 van worstelingen of gevaren,
 van dreiging of verleiding baren, —
 trots Eeuwgeest en Algodendom, —
 540 laat met de galmen van uw snaren
 het wachtwoord van Gods Geest zich paren
 en lovende ten hemel varen:
 «Kom, Koning JEZUS! kom, ja kom!

V. 528. *Den dienst der heiligschennis = den eeredienst, aan het schepsel gewijd, en dus aan God onttrokken. Zie v. 373, 374.*

V. 529. *De Goël is de bloedvreker bij de Joden, de naaste bloedverwant eens vermoorden, die weleer het recht had den moordenaar op te zoeken om hem te dooden. Bij de Christenen de Heiland.*

V. 531. *Harpenaren = dichters in den edelsten, verhevensten zin. — In deze strofe geeft de dichter, als een laatste gloedvolle uitstorting van zijn geestdriftig gemoed, eene opwekking aan de dichters, die hun hooge roeping begrijpen en volgen. Laat U — roept hij hun toe — niet afhouden van de verheerlijking van den eenig waren God, den Christus-Koning! Stoort u niet aan wat de moderne wereld zegt en wil en doet! Trotseert haar Ongeloof en Pantheïsme! De «krachten, machten, gaven, gunsten, door d'Adem Gods in ons gewekt» moeten ook aan God worden gewijd.*

